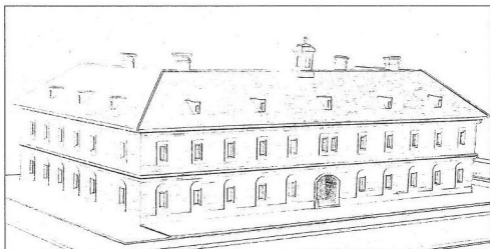


# BAJAI HONPOLGÁR

2007. október

XVIII. évfolyam 10. (204.) szám

Ára: 200 Ft



*A III. Béla Gimnázium őse 1813-14-ben emelt épületének eredeti terveinek alapján készült makettje. A kötszert átalakítás, bővítés (1892, 1931) alaposan megváltoztatta, de a falak a régiak*

## 250 éves a III. Béla Gimnázium

*„A (bajai) középiskolák közül a III. Béla Gimnázium a legrégebb. Nem csak egy szín a mai palettán, hanem patinájával a helyi hagyomány része. Valamikor a vidék szinte egyetlen szellemi központja volt. Hosszú története egybefonódik a városéval, és évszázadok óta példázza, hogy Baja törekvő polgárai ismerik, tisztelik a tudás hatalmát, és éppen ezért minden áldozatra készek, hogy felnövekvő utódaikat a tudás kincseivel megrakodva bocsáthassák életútjukra.”*

*Bálint László: A bajai III. Béla Gimnázium (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 7. old.)*

## 250 év vázlata

### A kisgimnázium 1757-1815

Baja 1687-ben felszabadult ugyan a török uralom alól, de békés fejlődése csak a háborúk múltával, az 1710-es években kezdődött. A tömeges betelepítés, beköltözés miatt gyorsan nőtt a lélekszám, fellendült a kereskedelem, virágzott a kézműves- és szolgáltatóipar. A század közepére kialakult az igény az elemi-nél magasabb szintű iskoláztatásra. A városi tanács 1757 októberében a szükséges tanterv biztosítása végett szerződést kötött a ferences rendtartomány főnökével, majd megszerezte a földesúr, Grassalkovich Antal és Klobouitzky Ferenc kalocsai érsek, főispán engedélyét az iskola alapításához. Az iskola november elején a ferences kolostorban kezdte meg működését. 1764-ig egy, a következő évtizedekben két ferenc-rendi atya tanította az ifjúságot.

A 18. századi kisgimnáziumok hagyományos tananyaga a klasszikus művek szemelvényeire alapozott latin nyelvtan volt, ezért latin iskolának is nevezték őket. Az oktatásnak három fokozata volt: az elsőben a nyelvtan alapelemeit, a másodikban a szótant, a harmadikban a mondattant tanították. A bajai iskolának 1774-ben 75 tanulója volt. Az egyik tanár 15 szintaxistát és 6 grammatistát (a mondattant és a szótant tanulókat) tanított, a másik az első fokozat szerint tanuló 54 diákkal foglalkozott.

A hazai iskolarendszer első átfogó szabályzata, az 1777-ben kibocsátott Ratio Educationis a hároméves kisgimnáziumokban a heti tíz óra mellett két-két ór-

JUVENTUS  
GYMNASII MINORIS  
PRIVILEGIATI OFFICII  
**BAJENSIS**  
ORDINIS MERITORUM  
SEMESTRI SECUNDO  
ANNO MDCCCLXIV.  
IN CLASSIS REDACTA



Gyöngye-Erdők Tya Stephan Kesztes.

*A kisgimnázium egyetlen fennmaradt  
nyomatott értesítője 1814-ből*

ban előírta a matematika, a történelem, a földrajz és a természetrajz tanítását. Mivel egy 1778-ban tartott vizsgálat azt állapította meg, hogy a bajai iskola nem felel meg az új követelményeknek, a pécsi tankerület főigazgatója betiltotta működését. Az oktatás mégsem szűnt meg, a ferences atyák a 80-as években „magánúton” foglalkoztak tanítványaikkal.

A városvezetés 1791-ben újra hivatalosan szerződött a ferencesekkel, 1805-ben pedig az igazgató és három tanár fizetését is vállalta, de hiába működött szabályszerűen az iskola, nyilvánossági jogot mindaddig nem kaphatott, amíg nem volt ön-

ló épülete. A városnak – ötévi teljes bevételét áldozva rá – 1814-re végre sikerült felépíttetnie iskoláját. Az 1815. március 17-én kelt királyi leiratt nem csupán a meglévő intézményt ismerte el, hanem egy határozatos királyi nagygimnázium megnyitására adott engedélyt.

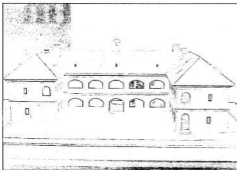
### A királyi nagygimnázium 1815-1851

A második Ratio Educationis előírásához igazodva a kisgimnázium 1806 után már négy évfolyammal működött, és ekkor további két osztállyal bővült. A nagygimnázium tantervéte az igazgatóból, hat tanárból és egy hitoktatóból állt. A tanítás osztályrendszerben folyt, azaz egy-egy osztályban az összes tárgyat egy tanár oktatta. A tanítás nyelve a magyar nyelv hivatalossá válásáig, 1844-ig a latin volt.

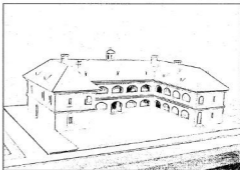
E korbanak a bajain kívül Bács-Bodrog vármegyében csak Szabadkán és Újvidéken volt gimnázium. Az általában 300 körüli tanulói létszámban jelentős lényegyet alkotott a vidékiek. A tanulók javára tett négy alapítvány jelzi, hogy a város közönsége megbecsülte az iskolában folyó munkát.

Az 1840. május 1-jei tűzvész az iskolát sem kímélte. Helyiségeinek nagy része kiégett. A tanítás a viszonylag sértetlenül maradt kolostorban folytatódott ugyan, de 69-en – főként környékbeliek – nem tudták befejezni a tanévet.

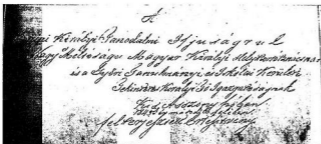
Az 1848/49-es tanév még nagyobb létszámcsökkenéssel járt. Az iskolai év indulásakor csupán 186-an jelentek meg, és a közelben folyó háborús események hatásá-



*Az udvari folyosórészt elrejtette az eléje épült lépcsőház*



*Az oldalfolyosó boltíve ma is láthatók*



A főigazgatásnak küldött első magyar nyelvű értesítő a gimnázium ifjúságáról. Érdekes, hogy nekibuzdulva tanulóknak magyartörtéti és latin megnevezést

ra egyre többen távoznak. A tanév végi tanulói létszám mindössze 120 volt. A győztes ciszterci csapatok az iskola épületét 1849 nyarán hadikórházként vették igénybe, ezért az 1850/51-es tanév nagy részében ismét a kolostorban folyt a tanítás.

#### A bajai, majd királyi katolikus főgimnázium 1851-1879

Az 1849 őszen kibocsátott birodalmi szabályozás néhány év alatt gyökeresen átalakította a középiskolai rendszert. Ennek megfelelően Baja város 1851-ben nyolcosztályos főgimnáziummá szervezte át iskoláját. Az elhatározás rendkívüli jelentőségét akkor érzékeljük igazán, ha tudjuk, hogy az ország déli részén az ötvenes évek elején alig néhány főgimnáziumot sikerült megszervezni, a legközelebbieket Pécsen, Nagykőrösön és Szegeden voltak. Az országok és a követelmények nőttek, a kötelező tanár-

gyak köre a göröggel, az anyanyelvvél és a fizikával bővült. A tanítás ettől kezdve szaktanári rendszerben folyt. Az átállás helyi nehézséget növelte, hogy a Bach-korszak hatásából megkövetelték: az iskola a tantervek egy részét német nyelven oktassa. A ferences tanárokat e magasabb követelményeknek megfelelni képes, pályázat útján kiválasztott papok és világiak váltották fel. A képzést az új iskolatípusban az érettségi vizsga zárta. Erre a bajai főgimnáziumban először az 1853/54-es tanév végén került sor.

Az 1850-es években a főgimnázium – a németesítő törekvések ellenére – szellemiségében magyar maradt, sőt néhány tanárnak tevékenysége révén a város és környéke szellemi központjává vált. Kolmár József vezetésével ők szerkesztették 1860-ban az első bajai hetilapot.

Eladósodása miatt a 60-as években a város egyre nehezebben viselte az iskola fenntartásának terhet, ezért tulajdonjogát –

Bötvös József miniszter segítségével – 1868-ban átadta az Országos Tanulmányi alapnak. Az iskola ezután királyi katolikus főgimnáziumként működött tovább.

#### A ciszterci főgimnázium 1879-1924

Az iskola fenntartását 1879-től a kormány és a ciszterci rend megállapodása alapján a zirci apát vállalta.

A ciszterci rendnek Egerben, Pécsen, Székesfehérvárott már voltak gimnáziumai és kitűnően képzett, tapasztalt tanárai. Városunkban a másutt is gyakorolt alaposággal fogtak munkához. Mindenlehető rendet teremtettek az általuk kisse joga figyelemnek tartott iskolában, és hozzáálltak a tárgyi feltételek javításához. Az előző évtizedekben teljesen elhasználadott épületet 1892-ben sikerült felújíttatniuk és kibővíteniük (rajzteremmel, tornateremmel). Célratosabban fejlesztették a könyvtárat és a szemléltetőt segítő eszközöket. Pártfogolták és ösztönözték a diákköret szélesebbé tevő énekkar, zenekar, színháziak működését. Iskolai tevékenységükön kívül a tanárok jelentős szerepet játszottak a város közéletében.

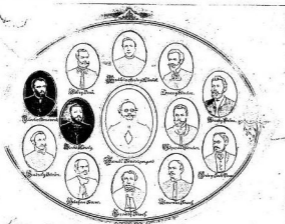
Az I. világháború idején az iskola épületét katonai tartalékkórház céljára foglalták le, így három évig a tanonciskolában folyt a tanítás. 1918-1921 közötti a szerb megszállás okozott nehezséget az iskola börtönzött elmaradott, a szertárak állományát megromgálták.

Az 1921/22-es tanévben az iskola a zirci apát rendelkezéire felvette a III. Béla nevet.

#### A ciszterci reál-gimnázium, majd gimnázium 1924-1948

Mivel a 20. század elején algimnáziumok már nem voltak az országban, a főgimnázium megnevezés szűkségtelenné vált. Az 1924-ben bevezetett törvény két gimnáziumtípust különböztetett meg: human- és reál-gimnáziumot. A III. Béla Gimnázium az utóbbi órátervei szerint kezdett működni. Egy 1934-ben hozott törvény a két típusot ötvözte, az elnevezést ettől kezdve csupán gimnázium.

A húszas években, amikor Baja a csonka Bács-Bodrog megye székhelye lett, az iskola diákjainak száma jelentősen megnövekedett. Ez – és a korszerű pedagógia igényei – elodáshatatlanná tették az oktatást szolgáló iskolai tér növelését. Először egy új iskola építésének terve merült fel, végül azonban (1931-ben) csupán az épület átalakítása és bővítése valósult meg. Második emelet kerül rá, és díszteremnek



A Bajai Királyi Főgimnázium tanári kara az 1862. évben.



A gimnázium tanári kara 1939-ben

is alkalmas új tatomteret kapott. A helyiségek száma és alapterülete az előzőnek több mint kétszerese lett. Ekkor alakult ki a főépület mai formája. A következő évben felépült a Sugovica partján a gimnázium vízitelepe is, az ifjúság egészséges életre nevelésének fontos színtere.

A ciszterci gimnázium a gyakran változó tantervek ellenére is megőrizte régi színvonalát. Figyelt a modern technikára – ezt jelzi a népszerű rádiós tanfolyam, valamint az aerókö. Ifjabb Éber Sándor irányításával megnőtt a rajznak mint szemléletformáló lebetőségnek a szerepe.

A II. világháború 1943-tól zavarta meg az iskola működését. Az 1943/44-os tanév csak november elején kezdődött, és a bombatámadások veszélye miatt 1944. március végén – miniszteri rendeletre – befejeződött. Az 1944/45-ös tanév is rendkívüli volt: a frontvonal közeledése miatt

október 11-én megszakadt a tanítás, s bár a szovjet csapatok bevonulása után tíz nappal (október 30-ától) folytatódott, de nem sokkal később már csak magánházak egy-két szobájában, osztályonként napi három harmincperces „tanórával”, az iskola épületét ugyanis szovjet katonai kórház részére lefoglalták.

1945-ben a magyar iskolarendszer átalakult. A törvény a közoktatásban attól kezdve két fokozatot különböztetett meg: a nyolc évfolyamos általános iskolát és az arra épülő négy évfolyamos középiskolát. A nyolc évfolyamos gimnáziumok évszázados története ezzel véget ért.

Az 1945/46-os tanévben első gimnáziumi osztály helyett általános iskolai 5. osztály indult (a jelentkezők száma miatt kettő). A következő évben a felső tagozot továbbépitése mellett általános iskolai 1-2. osztály is nyílt.

1948. június 16-án az országgyűlés törvényt fogadott el az iskolák államosításáról. A felkezeleti iskolák – néhány középiskola kivételével – állami tulajdonba kerültek, így a bajai gimnázium is. A ciszterci tanárok nem vállalták a tanítást az állami iskolában. Általános iskolai osztályukat a tanügyi hatóság a város más iskoláiba helyezte át.

#### Az államosítás óta 1948-2007

Az államosítás utáni első tanévben az állásban megmaradt öt világi tanáron kívül három kinevezett tagja volt a tanestületnek, így az úrök jelentős részét óraadók látták el. Rendkívülivé tette az évet az is, hogy az országban ekkor már tomboló kommunista diktatúra elérte az iskolát: 1949 első hónapjában miniszteri, illetve főigazgatói határozattal tíz tanuló kizárták a gimnáziumból. Többségük „bünye” az volt, hogy nem voltak hajlandók részt venni a perbe fogott egyházi, Mindszenty József elleni halálos ítéletet követelő, provokációs céllal szervezett tüntetésen.

A következő éveket két dolog jellemezte: a hatalom mindent átpolitikáló, mindent aprólékosan szabályozó beavatkozása és a rohamosan növekvő tanulólétszám. Az utóbbi érzékeltesére: 1951-től három, 1962-től négy párhuzamos osztály nyílt az iskolában. A kialakuló zsúfoltságot fokozta, hogy az 1956-ban indított német tagozatból 1959 márciusában önálló német nyelvű gimnáziummá alakult négy osztály 1976-ig nem kapott más helyet. Az egykor nyolc osztálynak szánt épületben így hosszú időn át háznak kellett elférnie. A valamikori fiúiskolában lányok 1945-től lebettek nyilvános tanulók, korábban csak magántanulóként vizsgáztattak. Számarányuk 1948/49-ben 19,7% volt, az 1960-as évek közepétől azonban már 6% voltak többségben, és ez azóta is így van.

A gimnázium kevesek iskolájából tömeges iskolájává alakult át. Nagy kérdés volt: az új körülmények között elérhető-e az egykori színvonal? A tanári kar már az 50-es évek második felétől céltudatosan erre törekedett, de a központi intézkedések gyakran inkább akadályozták, mint segítettek ebben. Így például a szakmai előképzést erőltető ún. 5+1-es rendszer 1959. évi bevezetésével, amikor is a tanulóknak a hét egy napján valamilyen gyakorlati munkát kellett végezniük, többnyire teljesen haszontalanul. Mivel hamar kiderült értelmetlensége, szerencsére nem sokáig élt ez a forma.

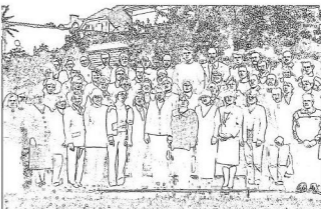


A gimnázium tanári kara 1976-ban

1956/57-ben is rendkívüli tanévét lét meg az iskola. Az október 23-án kitört forradalom hírért mind a tanárok, mind a tanulók lelkesen fogadták. Többségük részt vett a következő napok bajai eseményeiben. A tanítás október 26. és november 28. között szünetelt. A letartóztatástól tartva Horváth László tanár és több diák elmenekült az országból. Megtorlásra valóban sor került: egy-két tanárnak ugyan „csak” az ismétlődő rendőri zaklatást kellett elviselnie, de az iskola dolgozóit által november 1-jén igazgatóvá választott Tóth-Pál Zoltánt ítélet nélkül tíz hónapig fogva tartották, Kincses János tanárt pedig egyévi börtönbüntetéssel sújtották. A tanév folyamán 46 tanuló távozott külföldre.

A 60-as években mód nyílt szakosított tantervről, azaz egy-egy tantárgyat magas óraszámban tanuló csoportok szervezésére. Előbb csak nyelvi (orosz, angol), 1966/67-től matematika-fizika szakosított tanterv osztályok is indultak. A 70-es évek végéig évfolyamonként két általános és két szakosított tanterv osztály volt az iskolában. Az új forma jól szolgált a minőségfejlesztésre törekvést. A tanulók sikeresen szerepeltek az országos tanulmányi versenyeken és a felvételi vizsgán. A 80-as évek elejétől az ún. fakultációs rendszer tovább bővítette a magasabb óraszámban felvehető tantárgyak körét. A két felső évfolyamon a tanulók szabadon dönthettek el, melyik két tárgyból kívánának heti 2-2 többletórát.

A német nyelvű gimnázium 1976-ban költözött ki az épületből, ezzel a zsúfoltság enyhült, de a munkakörülményekben jelentős változás csak 1981/82-ben következett be. Ekkor került sor a szimpla üvegi folyosói ablakok cseréjére, a központi fűtés be-



A gimnázium tanári kara 2001-ben

vezetésére, valamint az oktatást közvetlenül segítő háttér nyelvi és harminchat férőhelyes biológia-kémia labor kiépítésére.

A 80-as évek elejétől megjelentek az iskola kulturális tevékenysége. A nagy létszámú leánykar és a vegyes kamarakórus szép sikereket ért el a város, sőt az ország határain túl is. A diákszínjátszás reneszánsza is ekkor kezdődött. A 90-es évek második felétől a musical és táncszínház gyakori fellépései tették még színesebb a képet.

A zsúfoltság még egyszer volt jellemző, akkor, amikor a demográfiai hullám elérte a középiskolákat. A gondokat enyhítette, hogy a német nyelvű gimnázium 1990-ben ismét költözött (ezúttal mai helyére), és a felszabaduló épüleletszimrat a III. Béla Gimnázium kapta meg. Így minden idők legnagyobb tanulólétszáma (1992-ben 812 fő) csak átmenetleg okozott nehézséget.

1991-ben új színt hozott az iskola életébe a hat évfolyamos képzés indítása. Helyben kidolgozott koncepció és tantervek szerint folyt a munka. Változás ebben a kerettanterv és a kétszintű érettségire tervezett bevezetésével 1999-től következett be: egységesült a négy és hat évfolyamos képzés tanterve. A hat évfolyamos képzési forma ennek ellenére változatlanul népszerű, állandósult a másfélzsebes túljelentkezés.

Az 1998-ban bevezetett tantervekkel az iskola még inkább igazodni kívánt a tanulók érdeklődéséhez, igényeihez: a felveleknek a 7-10., illetve a 9-10. évfolyamra szólóan módjuk van matematika vagy humán tagozatot választani. A kínálat további bővítést jelent a 2004-ben indított nyelvi-informatikai előkészítő osztály.

Bálint László

## Jubileumi játék számokkal

Köztudomású, hogy hosszú története folyamán a most 250 éves iskola sok-sok különböző tanulót bocsátott útjára. Közülük százzal voltak olyanok, akik életük munkájával maradóan nyomokat hagytak szülőföldjük környezeteiben. Voltak, akik hivatásuk példaszertű gyakorlásával, mások tudományos vagy sporteredményeikkel váltak követendő példaképpé. Tünek olyanokról, akiknek neve országosan, sőt Európán szerte ismertté vált. De vajon eljutna-e a felsorolásban tizenháromig, aki arra vállalkozna, hogy számba vegye az egykori diákok közül azokat, akiket a Magyar Tudományos Akadémia rendel a nagy

levezető tagjává választott? Alig hiszem. Pedig annyian voltak. (Egyikük ma is él.) És ki tudja kapásból a hat Kossuth-díjast, akik közül az egyik kétszer is megkapta ezt a rangos elismerést? A kérdésre a válasz nyilvánvalóan most is pársz lesz. De ez természetes is. Tartsa őket számon a múltján büszke iskola.

De mi legyen a huszoneg tanárral, diákkal, akiknek emlékét utca- és intézménynevek, közterti szobrok és emléktáblák őrzik Baján? Azt hiszem, nem árt közöszövényi, kikék. Már csak azért is, hogy mindenki számára világos legyen, hogyan kapcsolódik össze a jubileumi iskola története a városival.

Névsoruk a következő:

Alaga József, Alföldi József, Babits Mihály, Balassa József, Barta Lénárd, Bayer József, Bernhart Sándor, Csermák Mihály, Csapó Gyula, Czifrus Ferenc, Déri Miksa, Drescher Eda, Graunag Ármán, Horváth Iván, Knézy Pál, Kosztolányi József, Lukin László, Major Máté, Mészáros Lázár, Miskolczy Dezső, Oltványi Imre, Pósta Sándor, Szarvas Gábor, Tóth Kálmán, Türr István.

Talán akadnak olvasónk között olyanok, akik veszik a fáradságot, és utánajárnak néhány, számukra eddig ismeretlen életútnak.

Bálint László

## Siklósi Pál



Barta Lénárd cisztercita tanárunk be-  
mutató cikkében (Bajai Honpolgár,  
1999. július) írtam arról, hogy osztályunk-  
nak a latin nyelvet ez a kifőnő módszer-  
támadal dolgozó, kiváló pedagógus oktatta.  
Az iskolák 1948-ban kierofozskolt államo-  
sításra azonban a szerzetesrendet megfozo-  
sták az ifjúság oktatásának lehetőségétől.  
Az új tanév megkezdése a nagy hirtelen-  
séggel összeverbuált tanári kart nehéz  
feladat elé állította. Szakterilletüket jól is-  
merő, alapos módszertani felkészültséggel  
szerzetes kollégák szellemi örökségét kel-  
lett gyarapítaniok. Vitathatatlan tény,  
hogy az új oktatási rend sok esetben tö-  
rést, színvonalbeli visszaesést hozott. A  
mi kis közösségünknek szerencséje volt.  
Az 1948-ban hivatalba lépő testület őt  
tagját már korábban a cisztercita rend vet-  
te fel a tanári karba. Nyilvánvaló, hogy  
szakmai színvonaluk megfelelt a rend szö-  
rői követelményeinek, és szellemiségük  
sem állhatott távol Szent Bernát kései kö-  
vetőinek lelki habitusától.

Osztályunk klasszikus műveltségének  
pallérozását Barta Lénárdtól Siklósi tanár  
úr vette át. A fordulat kedvezőnek mon-  
dható. A ciszterci atya terjedelmes szó-  
kincsel és a nyelvtan rigoorozusan pontos  
számonkérésével alapozta meg tudásun-  
kat. A latin auktorok kulturális hagyatéká-  
nak közvetítése azonban kevésbé illeszke-  
dett oktatói habitusához. Siklósi Pál vi-  
szont – nem alapítámal – feltételezte,  
hogy birokában vagyunk annak a nyelv-  
ismeretnek és grammatikai tudásnak,  
mely előfeltétele a latin irodalmi aranykor  
virágzármainak bontogatásához. A lelki-  
ismeretes, pedáns, nagy történelmi kort  
átfogó historikus, Titus Livius szövegét  
még Barta tanár úr óráin hüvelyezgettük.  
A hatalmas, az Eufidészről Héráklész  
oszlopaiig terjedő bírodalom történelmét  
kontrájában már ismerük. Az ókor  
kultúrkincsének dús kínálatát azonban az  
augustusi kor poétikája terítette elénk. Az  
első szellemi erőpróba, mely a feladatot  
eredményesen abszolválónak sikerél-  
ményt nyújthatott, Vergilius Aeneiséből  
vett szemelvények magyarítása volt. Sik-  
lósi Pál (magunk között így tiszteltük őt)  
már a kezdő soron bemutatva, hogy a latin  
költői szöveg fordítása invenciót és in-  
teligenciait kíván. Az „Arma virumque  
cano” kezdősor (Pegyvert és vítézt ének-  
lek) szóntalajig tökéletesen, illetve helyes  
módon: „Pegyvert és mérget a kutynak”  
változatban is lefordítható. A tréffás vari-

áns elhangzása nyomán felcsapó derültség  
természetesen nem hártotta el a veszelty,  
hogy osztálytársaink időnként ne essenek  
a műfordítások farkasvermeibe.

Az Aeneis – bár elsősorban irodalmi al-  
kotás – valóóság lexikona az ókor görög-  
latin mitológiájának. Szorgos filológusok  
több mint ezerháromszáz nevet számláltak  
össze benne. A részlinkre kiválasztott szem-  
elvények szereplőinek számságára ter-  
mészetesen csekélyebb volt. Kiletük is-  
merete, a megemléstükben rejtőző cézás  
azonban kulcsfontosságú volt a szöveg ér-  
telmezéséhez. A hexameterek hósei jó-  
részét az Ilion alatt kilződ görög és trójai  
bajnokok voltak, továbbá közéjűk ele-  
gyedtek az Olimposz istenei is. Siklósi  
Pál e passzusoknál megállva, némi íróni-  
ával fűszerezve ismertette az antik héroz-  
sak személyét és vitézkedéseük történetét.  
Jó hónapnyi átmenet után – kiváló didak-  
tikai érzékkel – minket is bevont a hiány-  
zó lábjegyzetek szóbeli pótlásába. Mivel  
már olvastam az Iliászt és az Odüsszeiát,  
valamint egy, a görög mitológiáról írt pró-  
zai művet, az Aeneis aomenaklatúrjájában  
szereplők jó része nem volt számomra is-  
meretlen. 1948 októberében lehetett, hogy  
Siklósi Pál a textusnál megállva megtu-  
dósította az osztálytól, kik rejtőzhetnek a  
düstichonban szereplő nevek mögött. A  
hallgatást végül én törtm meg, felidézvén  
a legendás testvérpár, Castor és Pollux  
történetét. Közbeszóllásommal azonban  
levinát zúdítottam magamra. A tanár úr  
egyre kevésbé bocsátokott klasszika-fil-  
ológiai magyarázatokba, inkább tőlünk  
firtatt az előbuknáló személyek kiletét

és történetét. A jó szándékú, ám folyama-  
tos vegatúra oda vezetett, hogy ambició-  
zusabb diákársaim fogatni kezdtek az  
akkor bizony csak gyér számban előfor-  
duló lexikonokat. Mivel az osztályban el-  
gurított labda elég gyakran kötött ki ná-  
lam, általában oldalnyit előre lefordíto-  
tam az aktuális szövegből. Azt kívántam  
elkerülni, hogy számomra ismeretlen sze-  
replő bukkanjon fel Vergilius verszeté-  
ből. Természetesen késztelet a kudarcól-  
mény elkerülése is, de főként, nem akar-  
tam osalódást okozni nagyra becsült taná-  
romnak. Bár Pál következetesen és szigo-  
rúan kért számon, óráit bizonyos deris,  
kedélyes, fesztelen légkör jellemezte.  
Szellemes ember volt, kedvelte a szójáté-  
kot; sokszor szórákoztatott el benűnkint  
magyar és latin szövegek komikus össze-  
csengésével. Még kemény verdicéit is  
anekdotázva szabta ki, és a kárvalottak  
ugyan nem örömködvé, de a javulás zán-  
dékával kullogtak helyükre.

Siklósi tanár úr és az osztály összecsi-  
szolódása természetesen nem volt teljes  
konfliktusmentes. Jeles professzorunk  
ugyanis eltűntek, emgierius és meglehető-  
sen eredményes harcot indított az Aczél-  
féle pusák használatá ellen. A budapesti  
zugkötő latin tanárkor szerződtetésével  
teljes fordításgyűjteményt készített azok-  
ból a tankönyvekből, melyeket 1949-ig a  
gimnáziumok használtak. A szövegek ter-  
mészetesen nyers fordítások voltak, hi-  
szén azt kellett szaggerálniok, hogy a diák  
minden szót kipreparálva, némi darabos-  
sággal adja vissza a latin textust. Az anya-  
got nyelvtani magyarázatok egészítették  
ki, melyek finom grammatikai elemzése-  
ket is tartalmaztak. Nos, e puha, kérféde-  
lí filzetekből osztályomban is forgott  
közézen néhány példány. Diákársaim  
között természetesen akadnak olyanok,  
akik a hexameterek és pentameterek szö-  
vegeinek fáradságos kibogozása helyett a  
királyi utat választották. Am Siklósi tanár  
úr kiváló emberismerettel bírt, és másod-  
percek alatt kiszúrta csalafinta delikven-  
seit. Hiába fordított barátunk látszólag fo-  
lyamatosan, Pál megállította, és kérde-  
getni kezdte a latin szavak magyar jelen-  
tését. Amennyiben a halacska az első há-  
lón meg átojt, azt kezdte firtatni, hogy az  
egyres magyar szavaknak mi a latin meg-  
felelője. Nyilvánvaló, hogy a fordítás szö-  
vegét egyrésztében, értelmezés nélkül bif-  
lázókk sora élvezteket a kettős akadály-  
rendszeren. Az igazi, látványos bukást

azonban azok produkálták, akik a szavakat kiparodálták ugyan, ám idegen találatok ékeskedve, az Aczel-puska nyelvtani finomságainak fitogtatásával kívántak tündökölni. Siklósi tanár úr nem forszírozta a grammatika számonkérését, de ha egy szemtelennél nagyképi műfordító utalt például egy „felismert” genitívus kvantitatására, vagy genitívus kvalitatására (mennységet, illetve minőséget leíró birtokos jelző), azonnal érdeklődni kezdett a zseniális felidézés nyelvtani alapjai iránt. Miután a nagyra törő safflióra rábizonyította, hogy grammatikailag ő csak hátra veréb, a kárvalótól két hónapnyi rovat kiöltő elégtelennel távozott. Ilyen éretlenítő spektákulum után egy ideig még a legmerészebb hazudóknak sem mertek a tiltott szégeszókhoz nyúlni.

Oszlálytársaim lelki restességével vívott, általában egyoldalúan végződő találkozóharok után Siklósi tanár úr az órák szuverén vezérő szellemévé vált. Nem állíthatom, hogy társaimat maradéktalanul lelkes latinistává nevelte, kétségeim azonban, hogy a többség szellemét felkészítette az antik mediterrán kultúrában való gyönyörködésre. Miután személyiségét, stílusát megszoktuk, óráit nem feszültség, hanem élményre váró figyelem előzte meg. A nyelvtanítás természetesen kitért számos prózai szerző munkásságának fordítására is. Oroszlánrészt jutott a legnagyobb római szónoknak, Marcus Tullius Ciceroéknak. Az anyag gerincét a korrupt gyszarnai kormányzó, Verres, valamint a politikai kalandor, Catilina ellen elmenyörgött filippikái alkották. Mivel még ötven év választott el bennünket attól, hogy megismerjük a szemérmetlenül tolvajló köztisztviselő típusát, személyes élmény nem fűtött bennünket, mikor nyomon követtük a jeles római ügyvéd Verrest kémleletlenül nyomorgató, könyörtelen logikáját okfejtését. Meglepő legfeljebb az lehetett volna, hogy az ezeket fosztogató gazdikkal a római bíróság a felsorakoztatott bizonyítékok alapján már a második tárgyaláson vagyonekhozásra és számításra lélté. Cicero vádbeszédében a gazdag és érzéketlen latin nyelv igen bouyolult változatait alkalmazza, így bennünket a körmondatok részeinek szétválogatása és kibogozása foglalt le. A tanár úr azonban túllépett a római irodalom tankönyvre foglalt részletein. Amennyiben alakját felidézem, a lelki képműzőn a következőket jelenet elevenedik meg. A terem ajtaja kifarul, és hosszú, gyors léptekkel bevonul a latin nyelv professzora. Középszurike öltövényére puhán hajlik az ingallér, lábán barna szandál.

Harmincas éveiben jár, jóvágyású férfi. Kékeszürke azeme deris és barátságos, szőglebében azonban bajkál az örömráca való hajlam. Hóna alatt osztálynapló. Bőr akatáska, valamint papírfalcokkal edulázott könyvköteg. Kirakja őket a katedrara, jegyzeteket a naplóba, majd rátér a tárgyra. Anyai nevet válogat az osztálynaplóból, ahány köteté van. A délkvencsek megkapják kijelölt textusukat. Végigvashatják a fordítandó passzus, és vagy szótárból keresnek, vagy rákérdezhetnek néhány ismeretlen kifejezésre. Némi elmélyedés, pár pernyi szünet után az első jelölnek meg kell kezdnie a fordítást. A választott szerzők rendszerint Tacitus, Suetonius, Plutarchos, Dio Cassius, Seneca és Petronius Arbitor voltak. A műfordítók természetesen különböző teljesítményt nyújtottak, de az elért színvonalra jellemző, hogy némi tanári segítséggel a leggyöngyöbb pályatárs is megbirkózott a szöveggel.

A gimnáziumok életének természetes jelensége, hogy a „nagy reményű ifjúság” megpróbál elújni tanári rovisára néhány diáktréfát. A katedrafiókba rejtett és onnan a megkökönyödött franciánar által kiszabadított csóka felszámolása például a legsikeresebb csínyek egyike volt. A nevezetes kópéságot nem mi követtük el, és osztályunk még vagánykodásra hajamos tagjai is tartózkodtak az ily mértékben reinites volna esztől. Az pedig végképp nem jutott akció színekbe, hogy a népszerű Siklósi tanár úr rovisára kövessünk el valamely köfficsőt. Mindezek ellenére mi gázoltunk bele elképesztő otrombasággal általában tisztelt oktatónk lelkivilágába. Az esemény a következők módon történt.

Ez idő tájt vezette a nyolcadik osztályt (régi gimnáziumi rendszerrel van szó!) egy alvégi leány, K. Margitka. Csinos arcú, jó alakú, kecses jelenség volt; utánafordultak a diáktelkintetek, ha végül kibeggett a folyosón. Egy napon elterjedt a hír, hogy Siklósi Pali megkérte Margitka kezét. Tanárunk – mint írtam – jó kiállási férfi volt, és a kedves megjelens magas intellektussal és szellemességgel társult. Semmi okunk nem volt azt feltételezni, hogy jeles preceptorunk választottjával nem Hímen virág szegélyezte ösvényére lépett. Sajnos, slyosan tévedtünk. Nem derült ki, hogy a leányzó szlve hülye-zott-e más felé, vagy a tehetséges polgárszülő keveselők-e a tanári státus rangját. Pál barátunk csak olyan sikerrel járt, mint az özvegynek vélt Mrs. Odüsszeusz, azaz Penelopé hoppon maradt itihai kérfi. Minderről azonban a gimnázium éberen

figyelő ifjúsága még mit sem tudott. Valószínűleg kedvelt osztálya lehetettünk a tanár úrnak, mert körülünk lehettünk meg az ötlet: ünnepeljük meg, köszöntjük fel a révbe jutott világényt. Az oráció megtartására a közmegegyezés Tomanovits Pistát jelölte ki.

Állapodjunk meg egy bekezdés erejéig ennél az érdekes sorstársunknál, akit Dél-Amerika ege alá sodort és nyomtalanul elnyelt a huszadik század magyar exodus. Oszlályunkban ő volt az egyetlen őszent-rifó. Apja szürke bajszú, őszülő barkókjú, jó kiállási magyar úr. A név is végződése ugyan szlve beütésűl árulkothat, de mint a Délvidék kiváló ismerője, Herczeg Ferenc írja: ezer hold felett már a szerb birtokos is magyar; és Petronius nagybiztonságot azonban az utolsó tulajdonos jelentősen megtépzta. Az elmúlt évszázad húszas éveinek egyikében Magyarországi szépségkirálynője Pops Mária volt. Idősebb Tomanovits – aki akkoriban javakorai gavalér lehetett – döntő rohamot indított Miss Hungária meghódítására. Személyes charme-je nagyrúri ősséggel szórt szácsok pillangószerényra kívánta az ünnepeit szépség királyi szférába emelni. Sikerral jár ugyan, ám a nőbóti tékozlás a bícsaki birtokot alaposan megrokkantotta. István anyját, a világszép Máriát egy izben látam a gimnázium folyosóján. Bár legalább negyven tavasz szállt el felette, a nemes vonalak harmóniáját a rontó idő nem zavarta meg. Az ifjabb Tomanovits osztálytársaim zöménél érettebb, intelligens, kifüölt modorú nő volt. Oldott szavú gyerek lévén, nem érdemtelennél jutott az osztály vezetésznöknek tiszttségéhez.

Az óra kezdetén Pista felállt, engedelmét kért a szlásra, és szlles természet teljes magasságában kiegyenesítvén, megkezdte mondókáját. Némileg követte a vöfleyek kacakarings, pajzán célzásoktól sem mentes rigmusait, ügyes fordulatokkal méltatta tanárunk Don Juan-i sikerét. Mi hol Pista bohókás szövegére, hol Siklósi tanár úrra figyeltünk, a közelgő vilhar kiborobásának azonban semmiféle előjelét nem észleltük. A tanár úr szfinxmerev arccal, türelmesen hallgatta végig az oratórt. Azt csak utólag állapítottuk meg, hogy deris két szemének elsőtétlése már sejtette a baljós végkifejletet. Pista leült, a várt kedélyes, ironizáló válasz helyett azonban mélységes, érthetetlen csend másodpercei következtek. A lélegzetelakozó, vézes szlenciunmot végül a tanár úr lassú, kissé fakó hangú moandata tölte meg. „Köszönnék mérsékletemnek és biggadt természetemnek, Tomanovits és

maguk is – hordozta végig sötét tekintetét az osztályon –, hogy most nem rendezek olyan tanárjártást, amit még érettségi után is megemlegetnek.”

A reagálás nyomán szonarádúbbesztünk, hogy a gimnáziumon végigfutó szencziáció vaklőr volt. Mi viszont felültünk a kőszá és megbizhatatlan pletykának, és otromba módon megérettük kedvelt tanárunkat. A megöbbenés és szégyen olyan hulláma futott végig rajtunk, melynek emléke nyilván sok osztálytársamban rögzült tartósan. A folytatás azután nagy mértékben járult a tanár úr presztízisének öregbítéséhez. Felhíytotta a naplót, és olyan szentelven tárgyilagossággal osztályozott és minősített, mintha a kínos incidens meg sem történt volna. Szeme sarkából azonban nem csillant fel a megszokott derű, és a felelők is oly elfogódottan tördelték a szöveget, mintha egy halotti misén ministráltak volna. A következő találkozási feszült várakozás előzte meg. Siklósi Pál azonban a megszokott természetességgel tért vissza kedélyes örvendezési stílusához, jótékony homályt borítva szándékolatlan, ám mégis brutális tapintatánágnak.

Az 1950/51-es tanévben a történelem- és a művelődésügyi minisztérium – megkísérelte, hogy beleszóljon Siklósi tanár úr óráinak derűs atmoszférájú oktatásába.

Előbányászták Lucretius Carust, ezt a költőbe oltott római filozófust. Egyetlen, a minisztérium új hittérítői számára értékelhető érdeme az volt, hogy megpróbálta latinul kifejezteni Epikuros és az ókori görög materialisták tanításait. Mivel azonban ekkor még (a Kr. e. I. században élt) a filozófiai fogalmakat kifejező görög szavak latin megfelelője nem létezett, magyarázatai homályosak és sok esetben érthetetlenek voltak. Művének (De rerum natura) bölcséleti jellegű részeiből állt tananyagunk, és keservesen kínlódtunk a szerző dodonai szövegének fordításakor. A főlényes szellemű tanár azonban módot talált a kor oktatásügyi inkvizíciójának kijátszására. Mindig hóna alá csapott egy-két kötetet az ezüst- vagy aranykor szerzőinek repertoárjából. Igyekeztünk gyorsan lefordítani az állami tanterv által előírt szövegrészeket. Így maradt némi idő arra, hogy egyik társunk tolmácsolásában életre keltsük Horatius valamelyik ódarszövegét, vagy egy Tacitus tömör mondataból álló nemes veretű szentenciát. Úgy vélel azonban, hogy a lecsúszott percek maradandó szellemi hozadékai nem a szövegteredőrekké esetleges rögzítésbe, hanem a nagy antik kultúrák szellemének átláthatása volt. Az emberi műveltség legelőképebb, idegen talajba is átültethető virágait

a mediterrán égbolt sugárzása nevelte fel. Ez az antik örökség a szilárd és megbontathatatlannal összecementeződött alapja annak a hatalmas műnek, melyet az európai művészet és tudomány másfél évezred alatt alkotott.

Siklósi Pál a III. Béla Gimnáziumban mindössze négy évet töltött. Osztályunkban három éven át táplálta annak a nyelvnek a kultúráját, mely különös, szinte csodálatos módon a birodalom bukását másfél évezreddel, napjainkig éli túl. Szókinca, fogalomrendszere alapvető módon épül be a matematikától kezdve a medicináig az egzaktt és humán tudományokba. Még szélesebb körben ható érdeme azonban, hogy ez a nyelv bontotta ki előtűnik az antik kultúra harmonikus szépségét, színeinek pazar tündökölését. Gyakran még nagy fró egyéniségeknek sem adták meg a képesség, hogy esztétikailag élményekkel tanítványukra is kisugározzanak. A gimnázium lépcsőfordulóján örködő, busa bajszú költőjeledelmet, Babbitsot például nem áldották meg a szellemikincs-osztogatás e képességével az olimposzi istenek. Siklósi tanár úr azonban részesült az élmény megosztásának ritka készségében. Adassék ezért méltó tisztelet a Farkasréti temetőben szunynyadó tanárunk emlékének.

*Dr. Dániel József*

## Nóri néni

Volt, aki Nóra vagy Elli nének hívta, számonra Nóri néni volt dr. Hlavits Élinor kémiantanár. A három „kivülről jött” új tanár egyike volt az államosítás után. Siklósi, a latintanárunk megelőzte őt, Bán Ervin, ki magyart tanított, követte.

Az első órán a padok közötti gombfocibajnokság döntőjékor lépett be az osztályba, és ráan hárlt az a felszad, hogy megkérjem őt, adjon nekünk még tíz percet a gombdöntő lebonyolítására. Beleesett, és később is igyekezett kedvünkben járni. Kissé fátyolos szoprán hangját soha nem emelte fel, soha nem büntetett meg senkit, közepesenl rosszabb jegyet feleltre nem adott, de az év végi bizonyítványban sem.

Bájos jelenség volt, hátrafésült hajjal, világos drapp kosztímöt viselt, félmagas sarkú körömpöt, diszkrét lakott, pirosított nem, pőderet igen. Ezk módokban volt megfigyelni, mert gyakran találkoztunk, igen megkedveltük egymást.

Nos, nem a kémiai tudáson révén, melyet érdemtelelül kapdam jelelét és nem a kísérletek során tanúsított szorgoskodósa-



mért. Bár Nóri néni mindent kívülről tudott, a kísérletek nem mindig sikerültek. Egyszer Boyd eredményeit ismertette, felolvastott egy angol nyelvű összefoglalást, majd kapásból lefordította magyarra. Leleksejtem, és óra után megkérdeztem, ad-

na-e nekem angolórkat. Nem tettem hozzá, hogy ingyen, akkoriban olyan szegény voltam, mint a templom egere. Minden hétfőn a lakására mentem, a Mészáros Lázár utcában bérélt egy szoba-konyhásat, és megtanultam tőle az angol nyelvetn alapjait. Egy amerikai lánnyal kezdtem levelezni, Nóri néni fejtette meg nehéz kézírását. Aztán minden ilyen levelezést tiltatott a Kis Kócos, azaz Rákosi pajtás.

Az év végén elvittem Nóri néniút csónakázni. Megkerültük a Pandúr (később Petőfi) szigetét. Úgy feleltűnd észrevettem, hogy sápadt arca elpirult, és erősen fogja a csónak szélét. „Valami baj van?” „Nem tudok úszni” – felelte szopránján. „Nem borulunk be. De ha igen, kibúzom!”

Műlt az idő, 1977 nyarán a 25 éves érettségi találkozóra hívtak, a Vénusz domb árnyékába – holott nem is Baján érettségiztem. Alaposan elkéstem. „Támás – mondta Patocska Pista – Hlavits Élinor tanárnő másfél órát várt rád!”

Nem találkoztunk, a sors így határozott.

*Kabdebő Tamás*



# Knézy Tamás

1935-1956

„Tele volt tervekkel, természetesen nem készült hősnék és különösen nem a halálra.” Húga, Judit írta ez Knézy Tamásra emlékezve. Az 1956-ban légvédelmi tüzérként tényleges katonai szolgálattól tőlés fiatalember számára azonban a sors mást rendelt. A csepeli királyréti tüzérezrednek a forradalom ügyéért minden áldozatra kész katonái, közöttük Tamás, november 4-én a csepeli felkelőket támogatva felvették a harcot a főváros felé nyomuló szovjet harcokosi-alakulattal. A helyzet halált megvető bátorságot követelt. Jó ideig sikerült is feltartóztatniuk a betolakodókat. E harcok során történt, hogy egy géppégyversorozat november 7-én kioltotta az ifjú hős életét.

Knézy Tamás 1935. június június 6-án született Baján, szülei öt gyermeke közül másodikként. Kultúrmenők vezérségével édesapja folyamatosan dolgozott Baján, 1954-től az Országos Vízügyi Igazgatóságban Budapesten. A fiú elemi iskolai tanulmányait a bajai tanítóképző gyakorlatiskolájában végezte, majd 1945-ben a ciszterci gimnázium első (hivatlanosan ötödik általános iskolai) osztályába iratkozott. Az államosítás után osztályát áthelyezték a központi fiúiskolába, nyolcadikosként oda járt. 1949-ben a tanítóképzőbe vették fel, de a következő évben átiratkozott a III: Béla Gimnáziumba. Két évig közepes tanuló volt, csak kedvenc tárgyaival, azok közül is elsősorban a matematikával és a fizikával foglalkozott. Szerette a zenét, jól sajkozott és kiválóan kosárlabdázott. A bajai Vörös Meteor játékos volt. 1953-ban jó eredményrel érettségizett, majd az Építőipari és Műszaki Egyetemen felvételizett. Bár megfelelt, helyhiányban elutasították. Ezt történt 1954-ben és 1955-ben is, pedig utóljára már az ELTE matematika-fizika szakán és a Budapesti Agrártudományi Egyetemen is próbálkozott. Úgy gondolta, valószínűleg nem alaptalanul, hogy előnytelennek számító származásának is szerepe van az ismétlődő elutasításban. Mindeközben műszaki rajzolásként és egyéb alkalmi munkákról élve dolgozott, egy évig az Árvízvédelmi Hivatálnál Baján, később a Budapesti Vízügyi Igazgatóság geodéziai csoportjánál.

1955-ben behívták katonai szolgálatra. Csepel-Királyréten tüzér kiképzést kapott, később műszaki rajzoló és geodéziai feladatokkal is megbízták. A továbbtanulás



Az érettségi tablón 1953-ban

tervét nem adta fel, s mivel akkor arra nyílt lehetősége, feltelessi jóváhagyásával 1956-ban beiratkozott egy építőipari technikum levelező tagozatra.

Október 23-át családja sas-hegyi házában töltötte. A belvárosban zajló eseményekről húga beszámolójából este értesült. Felvilágosított a hírek. A Judit által mellére tűzött kokárdával indult vissza egységéhez. Hozzá tartozói akkor látták utóljára élve. Azután már csak egy-két levél érkezett tőle. Kitűnik belőlük, hogy a rádió híreit hallgatva féltette őket. De az is, hogy erősen bizott a változásban. Azt is remélte, hogy a kötelező katonaidőt, amelyet kezdettől nyugtának érzett, csökkenteni fogják a győzelem után. „Az itteni Katonai Forradalmi Tanács 18 hónapot javasolt a Központi Katonai Tanácsnak” – írta egyik levelében. November 1-jén arról tájékoztatta a családot, hogy „a tőkési reptérről állandóan húzódnak kelet felé a szovjet személy- és teherszállítógépek”, és hozzá tette meggyugtatásul: „eddig egyetlen lövés sem esett”. Ez volt az az idő, amikor sokan reménygudtek a béksék kibontakozásában. Hamar kiderült azonban, hogy a „nagy testvér” nem békét, hanem véres leszámolást akar.

A sok áldozatot követelő védelmi harc Csepelen november 11-éig tartott. Tamás édesapja azt követően indulhatott fia keresésére. A laktnyábornak csak egy szakácsot talált. Tőle tudta meg, hogy a katonák a csepeli munkásfiatalközl együtt a Vörös Csillag gyárról harcoltak, és hogy hallo-mása szerint Tamást egy géppuskasorozat letérítette, amit aligha élhetett túl. A szörnyű bizonytalanságból másnap szomorú valóság lett. A helyi tanács ugyanis nyilatkozatába vette a halottakat, s abban a tudakozódó da a következő bejegyzést pillantotta meg: „kb. 24 éves, 190 cm magas, szőke ismeretlen tüzér, a gyár IV-es kapujánál esett október 7-én.” Megtudta, hogy a temetőbe kiszállított halottak közül sokat még nem temették el, Odasiert, és egy deszakaiporsóban megtalálta halott gyermekét. Elintézte, hogy vállalati teherautóval a Farkasréti temetőbe szállítsák. November 20-án volt a temetés, egy ciszterci szerzetes bőcszította a halottat.

A forradalom leverését követő évtizedekben nem volt tanácsos a harcokban elcsesett hőseket emlegetni. A Knézy család is magába zárkózott fájdalommal, gyászal. Sokan tudták Baján, hogy Tamás meghalt Budapesten, de csak kevesen, hogy miért és hogyan. Legfőbb ideje, hogy akik egykor ismerték és szülővárosának mai lakói is megtudják, hogy a bosszúra nyílt, kedves, szőke fiú hősként halt meg, és megérdemli, hogy így emlékezzünk rá.

Húgának közeliméltében írt visszaemlékezése segítségével tudtam a kegyetlenül megszakított, rövid életű részleteit megmutatni. De egy adalékot, amelyről talán ő sem tud – úgy érzem – érdemes hozzáfűzni. Egy szentánú, egykori katonatársra a Duna Televízió egy 2001-ben, a megszállók elleni harcokról szóló műsorában megemlítette, hogy egy idős embert, aki kétéltős kenyérről a kezében talán hazafelé tartott, egy tivoltról kilőtt géppuskasorozat előltek terített le. Tamás akkor – talán, hogy segítsen – kiugrott a fedezékből, és ekkor találta el őt is egy újabb sorozat. Hozzá tette meg, hogy miután a támadó harcokosi kilőtték, Tamás holtsétét civilek elvitték a helyszínről.

Ha a visszaemlékezés hiteles, és minden bizonyos az, még egyet több okunk van rá, hogy Knézy Tamást hősnék tekin-tsük.

Bálint László

## Tanár úr kérem

### Képek a középiskolából

„Az udvaron keresztül belopóztam – fél tíz után járhat az idő, most a folyosók kihaltak és kopognak, csak néha, mikor egy becsukott ajtó előtt elmelegyek, csap ki felem a zümmögés, és egyszerre mélyen is igen komolyan elszorul a szívem. A második emeleten, jobbra, a tanári szoba mellett a VII-ik b osztály ajtaját kinyitották, levegőzés miatt. Leveszem a kalapomat, zsebreteszem. Aztán óvatosan bemegyek az ajtón, félrefordított fejjel meghajtom magam a katedra felé, és nesztelen léptekkel hátravonom; az utolsó padban, a kályha mellett üres egy hely. A tanár nem nézett rám, legyintett egyet, azt hitte, ide tartozom, és én vagyok az, aki öt perccel előbb kiment. Nesztelenül megkerülöm a köpüládát és a szemétkosarat. Rálépek egy fél kiflire, óvatosan megfordulok és beülök az utolsó padba...” (Karinthy Frigyes)

Beülök az utolsó padba, és jó ötven évet fut velem vissza az idő. Elöl a nagy, fikeretes, hűzős dupla tábla. A katedra s rajta a tanári asztal. Hátral a falon Munkácsy Mihály *Asító inas* című keretezett reprodukciója, mely osztályunk fétistárgya lett. A velem átellenes oldalon, a nagy ablakok a Martinovics utcaira néznek, melynek túlsaján még földszintes házak sorjázának, belülni portálkra.

Kellemes meleg van. Triflusz bácsi, a fűtő, most piszkálta fel a tűzet. A kályhát akkor még a folyosóról fűtötték. Valamint megint zsörtölődik. Hallom a rostély fémcsattanását. Csozogó léptei lassan tövölöndik.

Tóth János tanár úr hangját hallani. Most tartja az angolótól kínm folyosón, a kályha mellett a maradék négy-öt deklivensnek, mert most újra az orosz a kötelező. Pedig ha az elmúlt év októberében kineztünk az ablakon, az utcát kidobált oroszoknyak és összetört gipsz címerek borították. Majd orosz helyett angol tanulunk itt a teremben Tóth tanár úrtól. Elvarázsolt lélek volt. Hatalmas, kipreparált idegen nyelvű újságköteggel a hóna alatt közlekedett. Három, talán négy nyelven is beszélt, s csak a magyar szórenddel voltak néha problémái. Egy nagyszínelben ekképp hirdett: „Megérkeztek a tankönyvek, átvehettek. Akinek van, vegye meg, akinek nincs, adja el.” Minden alkalommal, amikor az órára bejött a terembe, a regula szerint felállunk. Ő két kézzel intett: *sit down*, majd hanyag mozdulattal a tanári asztalra dobta az osztálylapot. Hatalmas porfelhő szállt fel, mivel előtte gondosan krétaoperál hintettük be az asztalt. Ő észre sem vette.

Még negyvenöt év volt hátra a huszadik századból, amikor beírtak Baján a III. Béla Gimnáziumba; abba a nagy hírd iskolába, ahol nem olyan rég még ciszternek voltak az iskolamesterek. Akkor még nem is fogtam fel igazán ennek a jelentőségét,

azt, hogy mit is jelent belépni a fehér-fekete papok egykori fellevegővárába. Azokban az években nem nagyon beszéltek róluk. Az iskola mégis, minden kimondott szó nélkül, sugallta szellemiségüket. Éreztük azt a kisugárzást, ami e falakból áradt. Tanárinktól nem csak a tudást kaptuk meg a későbbi években, hanem példát a tisztesség-ből, emberi helytállásból.

Az udvari homlokzatról leverték ugyan a feliratot, de nyomait mégis minden szövegben olvashattuk: *Oratio et labora*. Melynek értelme csak később tudatosult bennünk, mint a letakart címer is: a lábánál követ tartó kőcsés és a MORIS felirat. Ha a művére érnék a szavak és jelképek értelmének, megérezzük, hogy az életre adtak átváltovaló bölcs tanácsot. Azt, hogy teljes életet kell élni. Tedd a dolgod, figyelmeztet rá a lábával követ tartó kőcsés, mert az élet véges.

Csak ülök az utolsó padban, a kályha mellett, és emlékezem. Hallani velem a folyosón az általam utolsóának ismert ciszter tanár, Simonyi tanár úr munkájának kopogását latinóraira jövet. Beleborzongok, ha arra gondolok, hogy még hallhatom Hódásághy Béla tanár úr szavait.

Kincses Ferenc tanár úrtól a testőrökölőkről hallhatunk. Tóth-Pál Zoltán tanár úrtól – ki évekkel később utjai barátságával süntetett ki – Bornemisza Pétert és Heltai Gáspárt ismerhettük meg, és a tisztas helytállást. Kincses János tanár úr. 1956. november. Déli-kert. Halottak napja. Ő mondja a megemlékező beszédet. Adyt idézi: „Bajban van a messze város, / Gyűrűzömi kell a Halállal: / Gyűrűzök, János, s rohanj, János!” Felejthetően. Szinte hallom, amint a vers további sorai s az ő gondolatai összeformak. És Horváth tanár úr, a Pigele, aki félve óvott bennünket 1956 októberében, s hogy ne keljjen tanítványaink árulóivá válni, '56 decemberében – kajákkal a Dunán – elhagyta az országot. Gergely Ferenc

tanár úr, a Serif. Bár nem tanított, de az, hogy évekkel később a *Baja, 1956* című könyvének megszületésében részt vállaltam, külön ajándéka a soznak.

Ozvald László tanár úr négy évig nemcsak az osztályfőnökünk, hanem barátunk is volt. Azok közé tartozott, akiről mindannyiunk csak szép emléket őriz. A szigorú, de igazságos Hegedűs tanár úr matematikaórái a kalandfilmeik izgalmit jelentették. Felcsége, a halk szavú Matild aszszony magyarádái a béke szigetét jelentették. Kata néni, dr. Lantos Istváné az az igazgató volt, akire mindig számíthatunk, és tudtuk, amit tesz, értünk teszi. Szépen mondott verset. Tiszteitük és szeretitük. Keszthelyi György tanár úr, Gyuka bácsi rövid ideig tanított. Adyról mesélt. Rám a reveláció erejével hatott.

A második emeleten volt a kémiai előadó, Ördög tanár úr birodalma. Elvezitük az óráit. Rendkívül higgadt volt, ugyanakkor fantasztikus történeteivel elkápráztatta a társaságot. Klára néni. Patocska Klára tanárnő egy külön intézmény volt. Fizikát tanított és Bácsbokodról járt be naponta. A vasárátalomsan sorba állította a bejáró diákokat, és így vonultak be páros sorban, Klára néniel az élen, az iskolába. A zsebre vágott két főbenjáró bűn volt nála. Rácz Sándor – Saca – tanár úr szinte a semmiből teremtet országos hírd röplabdacsapatot. Juhász Lajosé biológiai tanított. Sáfírn tanár úr műveltségterületet adott elő, kirándult Ozvald tanár úrral egyit a osztály. Horgosi Ödönről is szép emlékeim maradtak. Bálint és Déniel tanár urak nem tanítottak, de jelen években a Bajai Honpolgár szerkesztőségében megistizelő bizalmukkal élvezhetem.

Csak ülök az utolsó padban, a kályha mellett, és emlékezem. Lassan etit a zsvály. Vége az óráknak. Egyedül maradtam. Hátranztek. Ott van a falon az *Asító inas* is. Nekem legalábbis úgy tűnik.



sportereményekről, az iskolai élet sikori gondjairól és örömeiről. Emellett keresték a kapcsolatot más iskolák diákjaival és az öregdiákokkal is. E téren igen megható Dr. Rosenak Miksa 1956 májusában kelt két, az iskola vezetésének és tanári karának címzett levele, amelyet a *Gimnazista* 1958. június 22-i számában közölt. Az Amerikában élő 91 éves egykori sebészorvos ekkor már érettségi vizsgájának 70. évfordulójára emlékezett, és levelében is hálásan emlékszik egykori tanáraitra, és bár megállapítja, hogy „ők sem mind angyalok”, de erre a pályára eleve csak idealisták mennek. Saját sorsának viszonyosságaira pedig derűs iróniával tekint vissza: „Szívesen mennék volt tanárainm sírjához néhány virággal, de nem a magam vándorlási hajlama hozott ide. Fiam és eltar-tóm hívott ki. Ő hasznosabbnak vélte a maga részéről új orvosgyógyászat tanári állást vállalni, mint a nyilasok által kapott behívónak engedve achnakutatással foglalkozni és magát darabokra tépetni.”

De mi is az a „titok”, amely kiemeli a Gimnazistát más diáklapok közül, amely miatt egykori szerzői és szerkesztői máig nosztalgiaiával gondolnak rá? A három év természet végigolvasva alighanem a szerzői fiassága, a világ és a város eseményeit iránt mutatott nyitottsága, érdekfűlése és az igényességre való törekvés lehetett a lap varázsának kulcsa. Láthatóan ügyeztek odafigyelni az olvasóközönség véleményére is, hiszen látható, hogy többször is afféle közvélemény-kutatást végeztek a Gimnazista fogadtatásáról mind-egyik iskolában, ahol azért láthatóan nem fukarkodtak a szerkesztőséget nem kimé-lő kritikákkal sem. (Ugyanakkor Kindl Imre verseinek tanárok és diákok között egyaránt nagy volt a sikere.) És az is felté-ten érny, hogy a nyitottság mellett a lap cikkei mégis keveset árasztanak egy egyébként mégis is ötlet korszak dohoz levegőjéből. Pedig néhány írás (és azok utóletei) jelzi, hogy az 1956 utáni megtor-lások időszakában még diáklapot írni és szerkeszteni sem volt kockázatmentes. A lap második számában olvasható Úti jegyzetek című, igényesen megfogalmazott írás ugyan önmagában semmi különöset nem tartalmaz, ám az éles szemű olvasó számára mégsem világos, vajon mit keresett egy gimnazista diák hatvanharmad-magával Ausztriában, téli hidegben egy ócska teherautó, amelynek Olaszország az úti célja? Nos a választ a szerző, Nagy József öntársírófőnöktől (és egyben az akkori tanárszerkesztőtől) lehetett megudni: a fiatal ember a forradalom bukását köve-

tően „diszidált”, s csak erős atyai ösztön-zésre tért haza Olaszországból. Ezt a tényt azonban abban az időben érthetően nem feltétlen volna szerencsés közölni, így csak egy lírai erőtől tájéltatás ismerünk meg a szer-ző nyilvánvalóan kalandokban bővelkedő előző évről. És emiatt az írás némileg torzozóban marad, hiszen épp az Olaszor-szágba érkezéssel ér véget.

Jellemző a korra, hogy a lap egyik szer-zője egy ártatlan vers miatt is híján súlyosan megütötte a bokáját. A Gimnazista 1961. január 25-i számában jelent meg Szegfű László (itt csak Szegfű néven jegyzett) *Felébni* című verse, amelyet nyilvánvalóan egy diákkori szerelmi csál-lódás ihletett. A kissé adys hangulatú vers a lappal együtt eljutott a városi pártbizott-ságra is, amelynek egyik akkori korifeusa a lapot támadó cikket írt emiatt a Bajai Hírlapban. Ebben kifejtette, hogy az elvt-gyűdésről szóló vers összegegyeztethe-telen a szocialista életideállal, és behívatta magához a szerzőt, majd pedig azt is megkövetelte, hogy az akkoriban a felvé-teli kérelemhez kötelezően csatolt jellem-zést is írják át az iskolában. (Más kérdés, hogy ezt a jellemzést a diák ösztályfőn-ök, Keszthelyi György nem volt hajlandó aláírni.) Valgys kis híján egy ártatlan vers állhatta volna útját egy tehetséges fiatal-embernek...

Feltétlen érnéne még a Gimnazistának, hogy ügyeztek a városi kulturális és sporteseményekről is tudástani: megie-lentek az irodalmi esteken, más iskolák rendezvényein, kiállításokon, de például kifaggyatták a fiatal régészt, Kőshgyi Mi-hályt is a városban zajló ásástokról. Egy idő után a lapban állandó rovatok is meg-jelentek, így pl. „A világ 845dik székéből” címmel a nagyvilágból cseppest híreket, érdekességeket gyűjtöttek össze, „Az ol-vasó hangja” címmel a lappal kapcsolatos reakcióknak, valamint a szerkesztőséghez nem tartozó szerzők írásainak adtak hely-et. Rendszeresen és egyébként kritiku-san beszámoltak a legújabb filmekről és könyvekről, és akkoriban nem lévén internet, valójában saját tapasztalataik alap-ján alakították ki véleményüket. Tanári-akat is faggatják arról, mit is érdemes ol-vasni, de az is feltűnő, hogy már az akko-ri tanerők is arra panaszokdta, hogy a mai diákok kevesebbet olvasnak, mint a régebbiek, pedig hol volt még akkor tévé, videó, internet...

Egyes írásokról természetesen látszik, hogy rendeltésre készültek, illetve kerültek a lapba, és így nyilván az aktuális politikai elvárásokhoz igazodtak. Külömben nehéz



lennie megmagyarázni, miért is került egy diáklapba Michler István A Tanácsköztar-ság agrárpolitikája című, sorozatban kö-zölt, amúgy bőséges áttekintést nyújtó dol-gozata. De ma már mosolyogva olvassuk a KISZ-tagok Kiliani-próbájáról vagy épp a helyi KISZ-szervezet tagok felvételéről, illetve kizárásáról döntő üléséről szóló beszámolókat is. És persze illeszkedik ébe-be a sorba a gimnázium akkori igazgató-nőjének Vörös május című verse is, amelynek címeidől közzétételét járult hoz-zá lap 1959. május eljesejének méltó meg-fennepléséhez. Egy másik költemény pedig november 7. dicsőretét zengi a korabeli sztereotípiáknak megfelelően: „...Is jött a Messiás, űt dicsőri dalom / Jött a Messiás, a dicső forradalom / Jöttét ágyú zengte, kacagta a szélbe, / Remegett a burzsu, fogycagva, félve. (...) Október szűlőtel Dicső forradalom! / Tégéd énekellek pi-rosló hajjalom, / Ma is, úgy mint régen, békét vár a világ, / Szórd rá csillagodnak szék fényes sugarát!”

A lap időnként között nagyobb terjedel-mű dolgozatokat is, ezek nagy része eredetileg valójában tanulmányi versenyek-re, pályázatokra készült, de így a nagyobb nyilvánosság célé is eljutottak Ezek közül figyelemre méltó Drégelyi Zsuzsanna (aki egyébként a cikk megjelenése idején nem volt már gimnazista) Dosztojevskij pa-rasztaikjairól írott, arosas áttekintő dolgo-zata, amelyet a szerkesztőség „a nagy ér-deklődésre való tekintettel” teljes terjedel-mében, több folytatásban közölte. A szerző itt is tapasztalt alaposítgát is figyelembe véve talán nincs is mit csodálkozni azon, hogy utóbb az orosz, valamint a magyar nyelv és irodalom tanárként tért vissza

egykori iskolájába – igaz, akkor már dr. Szentjóból Szabó Tibornak néven.

Különböző tanulságokak még a lapban között különböző hosszabb útbeszámolók. Ma az is furcsának tűnhet, hogy egy-egy osztálykirándulás programjába akkoriban három-négy (!) budapesti színházlátogatás is belefelelt, de még inkább érdekesek a külföldi utazásról szóló írások. Hízen ebben az időben még valamelyik szomszédos országba sem volt mindennapos eljutni, nemhogy a Szovjetunióba vagy éppen némelyik nyugati országba. Komlósi Sándor Jugoszláviai jégvezek című, három folytatásban közölt írása pl. annak ellenére érdekes, hogy a szerző valójában csak Subotícán (sic!) és Vplitzen járt egyhetes tartózkodása alatt. Szóval itt figyelme szinte mindenre kiterjed: az ottani divatra, a boltokra, az éppen divatos filmekre, de még a közlekedési eszközökre is. Néhány megátlapítást érdemes is idézni. Filmekről szólva megjegyzi, hogy Brigitte Bardot nagyszerű alakítást nyújtott az Ördögös kislány című filmben, bár főleg azért, mert sose volt teljesen felöltözve – amúgy a film művészi színvonalát elég alacsonynak ítéli meg. Csodálkozva állapítja meg, hogy a szabadiak boltokban minden vevő kedvére válogathat az almák és narancsok között, és még a méterár boltban is valamennyi polcra leveszik az anyagot a vásárlók vevőknek. Az meg már csak a hab a tortán, hogy még a frissen vásárolt „szin-játésk” (sic!) esőkabátot is készek voltak kivásálni. Részletesen elemzi az ottani divatot is, és megtudjuk, hogy a jugoszlávok „hamarabb megpróbálják öngyengíteni a gyerekeiket”, ugyanis hetedik korától kezdve senki sem hord már rövid nadrágot. Az utóké viszont a sok látogatás ellenére is tisztábbak, mint idehaza.

Ugyanabban a számban olvasható egy útbeszámoló a Szovjetunióról (Rigó Erzsébet), illetve a bajai labdarúgócsapat romániai portyájáról szóló tudósítás. (Ez utóbbi a csapat mellett edzőként is dolgozó Fekete-Kovács Győző tanár követte el.) Moszkva bemutatásakor a Vörös tér elintéződik másfél sorban, viszont a GUM áruházbeli vásárlás annál nagyobb élménynek tűnhetett a hatalmas bevásárlóközpontokat még sosem látott diáklány számára. Ugyanígy „csoda” meg a métró a maga mozgólépcsőivel, és egyelőre legfeljebb az ebédhez kapott fehéror minőségét érthette kritika. Ellenben finom kritika érhető Kopasz Mária Dunántúli kalandjaink című írásában (1958 november), amelyben a színházirosi vasúti ténnyel tett kötelező látogatás kapcsán ír, itt ugyanis

„mást nem is lehet látni, mint üzemet, üzemet, és harmadszor is üzemet. (...) ha rákerül a sor; kiselőadást is tartatnak belőle, de az az érzésem (az pedig nem szokott csálni), hogy a főútnak sokkal több élményt nyújtott volna egy ilyen látogatás. Részletes információkat nem akarok adni, hátha unalmas lenne...”) A városról szubjektív véleményem: nekem tetszett. Sokan megjegyezték már erre, hogy igen: mert modern vagyok.” Értjük...

Nagyon gazdagok az iskolák sportéletéről szóló beszámolók, részletesen olvashatunk az atlétikai versenyek, röplabda-bajnokságok eredményeiről, de a csapatokhoz beszámolóit még olyan „háttérinformációknak” is megismertetik az olvasót, hogy mivel töltött az időt a meccsek között az országos bajnokságot is nyert békás röplabda-csapat tagjai. Az írásokból kitűnik, hogy abban az időben a röplabda mellett az atlétika és a labdarúgás kapta a legnagyobb figyelmet a szerkesztőktől, hiszen főleg ezeknek a sportágaknak az eseményeiről számolnak be. Ezen túl az is látható, hogy jelentős tanári részvétellel sakk-kör is működött az intézményben. A Baján lezajlott eseményekről általában részletes tudósítás és elemzés olvasható, míg a vidéki versenyekről rendszerint valamely résztvevő (játékos, testnevelő tanár) mondja el az értékelését. A teljes bajai sikert hozó, Debrecenben megrendezett 2. országos középiskolai röplabda-bajnokságot Rácz Sándor testnevelő a Sportkörtől évkönyvben így értékelte a békás csapat játéka: „(...) ez a csapat nem középiskolai színvonalon játszik röplabdát (...) A csapat technikailag is érettebb volt vetélytársainál (...) A csapat modern edzéseszközökkel és a lelki kondicionális egészen új módszereivel készült fel (...) Játékosaink sokoldalúan képzett, kiváló egyéni magatartású emberek. Értelmi színvonalát is jelentik iskolánkunk.” És hogy ebből az értékelésből nem a sikerektől megrészgölgött, elfogult sportvezető hangja szól, azt igazolja, hogy a bajnokságot több tagjából utóbb első osztályú játékos, sőt olimpiai helyezett is lett, akik aztán a civil pályán is megállták a helyüket.

A sportról szóló cikkeket olykor heves vitákat is gerjesztettek a Gimnazistáiban. Az 1960 márciusában megjelent számban például egy írás erősen kritikusban szól a Tóth Kálmán Gimnázium sportjáról, és arra a következtetésre jut, hogy „igen ajánlatos lenne a gimnazista lányoknak egy kicsit labdázni, mert ugye a torna még nem minden.” Az önértékelésben megsejtett leánygimnazisták nevében a következő számban Bálint László sportkörtől elbékült reagált,

és statisztikák és eredmények egész sorával igazolja, hogy náluk is komoly munka folyik. És ha múltkor a cikkíró kosárlabdán egyes lányokat csak hancurozni látott, az csak év elején lehetett, „de ezek a rendbontók ma már nem járnak edzésre.” Egyébként pedig úgy látja, hogy az iskola inkább egy-két sportágban legyen kiváló, mint mindenben gyenge vagy közepes. A viszontválasz sem késett sokat: kiderül, „hogy egy iskola nem versenyzőiskola, és elsősorban nem egy-két sportágban kiváló egyéneket kell nevelni, hanem egészséges fiatalokat.” Az előző írásban említett megyei kosárlabda 4. helyezést pedig azért nem kellene öngazdálkodással használni, mert a bajnokságon csak négy csapat vett részt... Ennél messzebb viszont nem megy a szarkulódás a különböző iskolák között, és ez is csak az utaztatás, nemnyit számítot az, mit ír rólik a diáklap.

Az újság utolsó pár száma már kisebb terjedelemben és kevésbé változatos tartalommal került az olvasók elé. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a nagyjából havonkénti megjelenéséhez szükséges cikkmennyiséget a szerkesztők nem tudják produkálni. Valószínűleg emiatt döntött úgy a szerkesztőség 34 szám megjelenése után, hogy a „Gimnazista hírlap megszűnik, és helyette létrejön a Gimnazista folyóirat, amely negyedévenként harminccsalas terjedelemben három forintot áron fog megjelenni.” Ezek a tervek azonban már nem valósultak meg; bár a lap Széchenyi parafrazeálva zárja vezércikkét („A Gimnazista nem volt, hanem lesz!”), ennek az iskolaiújságnak a története örökre lezárult. Egykori főszerkesztője másfél évtizeddel később az ímerről így iskolaiújságnak, a Békásnak írt levélben így emlékezett a lapkészítésre: „...mi szerkesztők küzdöttünk érte, nyitvaögtünk, forgolódtunk (ennek elkerülhetetlen velejárójaként csiszolódtunk is), lelkesedtünk, letörtünk, új erőre kaptunk, és végül; akkor frissben tartalmas gimnáziumi életet hagyva magunk mögött, színes élményekkel távozunk, ma pedig visszatérve, lapozgatva olyan emlékeket mondhatunk magunknak, amit csak az igaz lelkesedéssel, kedvvel végzett munka hagyhat bennünk. Szerettük a Gimnazistát!” Ehhez újabb harminc év elteltével is csak csatlakozni lehet, hiszen talán épp ezekért az élményekért érdemes diáklapot szerkeszteni. A Gimnazista még megöröztölt példányai pedig egy tehetséges emberekből álló generáció középiskolai pályájának álltanak méltó emléket.

Dr. Mayer János

## Könyvek a jubileum tiszteletére

A III. Béla Gimnázium két kiadvánnyal is tisztelge alapításának 250. évfordulójára előtt. A *Bajai III. Béla Gimnázium jubileumi emlékkönyve 1757-2007* című kötet „magyaros emlékkönyv”, amelynek szerzői (nagy részét az iskola volt és jelenlegi dolgozói) végigtekintenek az iskolafüzetet néhány fontosabb állomásán, de betekintést nyújtanak az intézmény jelenlegi életébe is, különböző tekintettel a legutóbbi kerek évforduló óta eltelt 25 év változásaira. A gazdag képanyaggal is ellátott kötet azonban nem elsősorban statisztikai adatokkal kívánja elbűvölni az olvasót, hanem olyan eseményeket, személyeket idéz fel, amelyekre, akikre érdemes lehet emlékezni. Így nemcsak az érettségizett diákok osztálynévsoraát, régi és mai tanárok listáját, a kitüntetett diákok hosszú sorát lehet benne böngészni, hanem a kötet megemlékezik az iskola egykori legendás tanárainról, országosan is híressé vált



diákjairól és persze az oltatás kereteinek jelentősebb változásairól is. Ezen túl olvashatunk az iskola kereti között jelenleg is létező különféle szellemi-kulturális műhelyek (színháti, iskolarádió, diákújság, énekkar stb.), sportkörök működéséről, sőt egykori tagjait arra emlékeztet vissza, mennyiben segítette őket későbbi pályájukon a „Bélaban” megszerzett tapasztalat. A kötet már ismertté vált egykori bélas diákokkal készült rövid interjúk is színesítik. Bálint László írása pedig az iskolaépületben elhelyezett, szép színmű emléktáblán tekint végig, amelyek egyúttal jelsz személységek, tragikus és felemelő történelmi eseményekre hívják fel a figyelmet.

A másik kiadvány – helyi szinten legalábbis – újszerű vállalkozás. A „...mint fatörzsből gyöngye ága...” *Tanulmányok és visszaemlékezések a bajai III. Béla Gimnázium jubileumára 1757-2007* címmel megjelent kötet olyan tudós emberek írásait közli, akik valamikor a gimnázium diákjai voltak, és azóta szakterületükön jelentős tudományos pályát futottak be. A rendkívül széles kínálatból a szerkesztők mintegy 50 tudóst kerestek meg azzal, hogy a kötetben bélas éveire való visszaemlékezéseit, valamint egy, a szűkebb kutatási területéhez kapcsolódó szakmai tanulmányt tegye közre. A kötetben végül 16 szerző írásait kaptak helyet, akik közül a legidősebbek még az 1940-es években koptatták az iskola padjait, az a legfiatalabb 1992-ben érettségizett. Van közöttük akadémikus, akadémiai doktor, és természetesen olyanok is, akik pályájuknak még viszonylag az elején járnak, de már valamennyien tudományos fókuszúval rendelkeznek. A kötet azonban tudományterületek tekintetében is változatoságot mutat, hiszen a tanulmányok között éppoly találunk történészeket (Makk Ferenc, Izák Lajos, Szegfű László), matematikusokat



(Kérchy László, Czédlí Gábor), nyelvészeket (Kiefer Ferenc, Ivaskó Livia), biológust (Homung Erzsébet), orvosokat (Buda László, Mendlér Luca), jogtörténészt (Molnár Imre) és építészérettségist (Lógo János) is, ami arra is utal, hogy a gimnázium nem csak egy-let irányban volt képes kiemelkedő tehetségek gondozására. A tanulmánykötethez kapcsolódóan a jubileumi ünnepségek idején, október 12-13-án tudományos konferenciára is sor kerül, ahol egyrészt a kötet számos szerzőjének előadásai lesznek hallhatóak, másrészt azot kapnak olyan tudós emberek is, akiknek írásai a kötetben – különböző okokból – nem szerepelhettek, de feltétlenül azok közé tartoznak, akiknek szakmai ténykedésére az alma mater feltétlenül büszke lehet.

Mindkét kötet megvásárolható a III. Béla Gimnázium titkárságán (6500 Baja, Szent Imre tér 5.).

M. J.

## Orchideák Baja határában

Az orchideákat (magyarul kosborfélék) sokunk csak dísznövényként ismerik, napjaink kedvelt szobanövényeivé váltak. Kevésbé tudják, hogy a vadon élő fajok nem csak egzotikus tájak növényei, hanem is megtalálhatóak. A növényvilág fajokban leggazdagabb családjába tartoznak (Orchidaceae). A 790 nemzetségnek mintegy 25 ezer faja ismert. Többségük Dél-Kélet-Ázsián, Dél- és Közép-Amerika, Közép-

Afrika trópusi esőerdőiben él, ezek leginkább fű lakók (epiphytonok). Európában a tudomány által ismert fajok 1-2 százaléka található, hazánkban 21 nemzetség több mint 40 taxonja (faj, alfaj, változat) él vadon, amelyek kivétel nélkül talajlakók. A talajon élő orchideák áttelelő szervei a különböző alakú gumók vagy gyökérszerek. Az iker gumós fajok előző évi gumója összeszuszorodik, kívül, az ideit tartaléktáp-

anyaggal telik meg (keményítőt, nyálkát tartalmaz). Egyesek levéltelein élésködők, vagy szaprofiton életmódúak.

Virágaik változatosak, megjelenésük a jelentéktelenül a különleges szépségűig változik. A trópusi fajok virágai általában feltűnőek, nagyok, sokszor több deciméteres, változatos nyílványokkal tarkítottak. A hazai fajok virágai aprók, legfeljebb néhány centiméteresek, de közelről nézve

mindegyik egy kis csoda: ugyanolyan változatos alakúak, színezetűek, mint a meleg égövi rokonaik.

A virágok változatos alakja, mérete, illata, színe, mintázata a megporzást szolgálja. A trópusi fajokat főleg denevérek, madarak porrozzák meg, a mérsékelt égövieket általában rovarok. A virágok alsó ajka legtöbbször rovar, néha pókot utánoz (pl. légybangó, pók-bangó), ez csalogntja a megporzó rovar, így biztosítva a megporzást. Nemcsak a virágok szerkezete alkalmazkodott az öt beporzó rovar testfelépítéséhez, hanem a rovar is olyan módon alkalmazkodott a megporzishoz, hogy rokonaitól eltérővé vált. A kölcsönös hasznos következménye új rovar- és orchidea-fajok keletkezése. Még napjainkban is kerülnek elő a tudományra nézve új taxonok.

A kosborfélékre jellemző a hibridizáció, nemcsak a fajok, de a nemzetségek is gyakran kereszteződnek. Európában több hibrid ismert, mint ahány faj.

Az orchideák bazídiumos gombákkal élnek szimbiozisan. A gombák a csirnavény és a kifejlett kosbor gyökérsejtszövetek belsejében élnek, táplálják azt, a növény pedig élethez jelent számukra. Magvak kicsinyisége miatt ezen gombák biztosítják a csírázáshoz szükséges tápanyagokat. A gombára utalás a fotoszintetizáló fajok további fejlődése során csökkenhet, vagy meg is szűnhet. A legtöbb talajlakónál azonban megmarad, mert a hiányzó gyökérszöveteket a gombafonalak pótolják. A nem fotoszintetizálókat (pl. a madárfészek) egész életében a gomba táplálja.

Ökológiai igényeiket jellemzi, hogy a legtöbb faj túsulásoközimbős, pionír termőhelyeken (tűszelken, hegyásokban, felhagyott művelési területeken) is képes megtelepedni. Megmaradásukhoz azonban speciális körülmények kelljenek (mikorrhizás gombák, megfelelő megporzó rovarok). Megfigyelhető, hogy a termőhelyi, időjárási ténye-



*Mocsári nőszőfi*



*Hűszíni újjaskosbor*

zőkkel összefüggésben határozatlan időre elűnhetnek (leppangás). Ezért előfordul, hogy ahol éveken keresztül nagyobb állományokat találunk, a következő évben egyet sem fogunk. Ugyanakkor olyan helyeken is feltűnhetnek, ahol azelőtt nem láttuk őket. A leppangás jelensége a nőszőfüvekre különösen jellemző. Ez lehet a magyeirizata, hogy 2007-ben feltűnően sok egyed volt megfigyelhető Baja határában, a „Kék-tó”-nak nevezett tórendszer partjain a mocsári nőszőfűből (*Epipactis palustris*). Június végétől július közepéig a több ezer töves állomány különleges látványt nyújtott. Az elmúlt években más kosborfajok is megtelepedtek voltak a tórendszer mellett, így az agárkosbor (*Orchis morio*), a hűszíni újjaskosbor (*Dactylorhiza incarnata*), a mocsári kosbor (*Anacamptis palustris*). A legtöbb kosbor faj áprilisban, májusban virágzik. A nőszőfüvek virágzási ideje a nyár közepe és vége. Az említett orchideák előfordulási adatai alapján ez a lelőhely újnak számít.

A mocsári nőszőfi előfordulása Baja környékére új adat, eddig mindössze három közlés van róla az Alsó-Duna-völgyben: Kölked környékéről és Bogyzislóról (Szajkó-Lacza-Kovács, 1993). A hűszíni újjaskosbor a környékéről Kevey közölte 1993-ban (Bogyzisló), a mocsári kosbor pedig Gemencből Hollós (1911), Balanyi (1959) és Tatar (1998).

Meg kell jegyezni, hogy minden hazai orchidea-faj védelem alatt áll, a nőszőfüvek természetvédelmi értéke 5000 Ft, a többi említett kosborfaj 10 000 Ft példányonként.

Az említett orchideákat (a mocsári kosboron kívül) először Carl Linné írta le. Nevéhez fűződik többek között az élőlények hierarchikus rendszerének kidolgozása, a főbb rendszertani kategóriák megalkotása, a kettős nevezéktan bevezetése. Ebben az évben van születésének 300. évfordulója.

Fehér Gizella  
Fotó: Váradai Zoltán



*Tömeges orchidea előfordulás a tóparton*



*Vadon élő orchidea virága – közelről (Mocsári nőszőfi)*

## Schmidt Antal kitüntetése

A Szlovák Tudományos Akadémia Botanikai Társasága algológiai kutatási eredményeiért és a szlovák kollégákkal kialakított három évtizedes tudományos együttműködésért Holuby emlékéremmel adományozott szerkesztőtársunknak, Jozef Ludovít Holuby evangélikus teológusként jelentős botanikai kutatásokat is végzett a XIX. sz. második felében és a XX. sz. első felében. Több mint 550 tudományos és tudományos népszerűsítő munkát írt szlovák, cseh, német és magyar nyelven. A felvételen Prof. Dr. František Hindák elnökségi tag (jobbra) átnyújtja a kitüntetést Schmidt Antalnak.

Gratulálunk!



## Cserkészemlékek

Mándics Mihálynak a legutóbbi Honpolgárban megjelent cserkészemlékei elindították bennem is a „vezérhangyát”. Hadd egészítssem ki az ott leírtakat, hisz azokon kívül még sok minden csináltunk, sokféle mesterséget sajátítottunk el. A csomókötések, moresztás még inkább jóték volt, de a parancsnokság gondoskodott arról, hogy szakemberek vezetésével az elsősegélynyújtástól a szakítással az át-kerékpárszerelésig sok mindent megtanuljunk. Egy felöltött felügyelete mellett ezek a tizenéves srácok 2-3 hétig főztek a 20-25 fős táborra. Tanultuk a fényképezést, a kisboxgép kattintgatás mellett a filmhívást, másolást, nagytítást, olyan fokon, hogy egyetemista koromban a Néprajzi Múzeum fotólaboratóriumában két évig dolgoztam. Az asztalosműhelyben három darab

kétszemélyes vízsonkajakot is építettünk. A vázát deszkából fűrészeltük ki, majd zsákvízsonnal bevontuk, olajfestékkel többszörösen bekenők, olyan jól sikerült, hogy 16 évesen másodmagammal Esztergomból, évekkkel később pedig hatan Győről „csurogtunk” le Kalocsáig a magunk készített kajakokkal. De volt hasznosabb tevékenységünk is. Napjainkban minden őszel hangos a média sz. „ingeny” tankönyvtől, pedig az nem csak nem új találmány, hanem nem is ingyen van, csak kölcsön, hisz év végén vissza kell adni. Gimnazista koromban, az 1930-40-es években, szeptemberben pár pengőért megkaptuk az iskola kölcsönkönyvtárából az egész évre szükséges tankönyveket, év végén visszahadtuk. Év közben a cserkészcsapat könyvkötő műhelyében 4-5-en újra-

kötöttük vászonba vagy félvászonba a használt könyveket „ingeny és bérmენტve”. Legfeljebb a parancsnok tudtával és engedélyével néhány saját könyvet is beköthettünk. Igaz, az akkori könyvek jobb minőségűek voltak, mint a maiak, s nem kellett beleírni, aláhúzni, a tananyag sem változott évenként stb. Emlékszem egy latin nyelvtankönyvre, melyet a megjelenés dátuma szerint még az apám is használhatott. De a „regőscserkész” tanított a népdalra, néptánra, ismertette meg velünk a népművészetet is. A nyári cserkész táborok révén eljutottunk az ország legkülönbözőbb tájaira (Dunántúl, Felvidék, Kárpátalja, Erdély). Észrevétlenül tanultunk meg sok mindent, amit későbbi életünkben is használni tudtunk.

Solyoms Ede

## P. V. D. T. N. A. K. L. S.

Az 1848-49-es forradalmat követő megtorlás és önkényuralom idején súlyos bűnek számított Magyarországon az események hőseinek említése vagy az időszakra vonatkozó bármilyen tárgy rejtgetése. Ezért a hatóságokat kijátszva különböző tárgyakon, ékszereken, ruhakellékeken rejtjelesen őrizték a függetlenség eszméjét.

A kilenc betűs a tizenhárom aradi vértanú nevének kezdőbetűit rejtí. Azért kilenc, mert többük neve azonos betűvel kezdődik.

Az 1850-es években a titkos ellenállás jeleként egy fekete karkötőtípus vált nép-

szerűvé, melyet ez a kilenc ezüst betű díszített. A betűkből németül egy mondatot alkottak, hogy a birodalomban mindenki értes: *Pannonia Vergis Deine Toten*

*Nicht, Als Kldger Leben Sie!* Magyarul: Pannónia, ne feledd halottaidat, mint vádlók élnek ők!

J. A.

*Pöltenberg Ernő, Vecsey Károly, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Török Ignác, Nagysándor József, Aulich Lajos, Kiss Ernő, Knežič Károly, Lahner György, Lázár Vilmos, Leiningen-Westerburg Károly, Schweidel József*



## A város keresi múltját

**Borbíró (Vojnics) Ferenc, Baja polgármestere (1879 – 1962)**

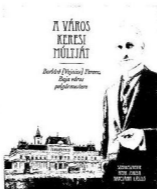
Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta: Merk Zsuzsa – Rapcsányi László

Múzeumunk egy sajátos, mondhatni egyedülálló kiadványt jelentett meg, melynek tüneményes bemutatója október 4-én 17 órakor lesz a bejai Városháza dísztermében. A könyvet Péter László irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár mutatja be.

„Honnan jöttünk? Kik vagyunk?” – kérte Borbíró (Vojnics) Ferenc. A választ maga adja meg leveleiben, levélként frott visszaemlékezéseiben, a családőr összegyűjtött anyakönyvi adataiban. Egy délvideki, bunyevác család életét, folytonosan a közért tenni akaró múltját, megpróbáltatásait, megaláztatásait és morális nagyszerűségét gyűjtötte össze ez a könyv. Levelekben, visszaemlékezésekben, hevenyészett Irka-firkákban, Össze-visszáiban megmutatja, hogy honnan jöttek, azt is, hogy kik voltak, és kik ma is.

Családlatos vallomások. Írásából, leveleiből, a kor sajtójából világottunk, hogy megismertessünk valakit, akit elfeledtünk mi, bajaiak, s elfeledett egy országot.

Borbíró Ferenc elsősorban Baja kiváló várospolitikusa, polgármestere, de országosan is elismert közigazgatási szakembere. Baján a legtovább volt hivatalában mint polgármester, s nem is akármilyen időken: 1915 – 1918, valamint 1920 – 1937 között. A közbírási idő az, amikor Baja szerb meg-



szállás alatt volt, csak a trianoni szerződést követően egy évvel szabadult fel a megszállás alól. Csak azért nem volt polgármester a közbeeső években, mert nem volt hajlandó esküt tenni az új hatalomra (Narodna Uprava), inkább vállalta az internálást (Váljevo), de a városháza dolgozóit az eskü letételére biztatta, hiszen a családok munkátsáruk megélhetése ettől függött.

A két világháború között egy határszélre sodródott város polgármestere. Gazdasági válságok között irányította a trianoni Ma-

gyarország legkisebb törvényhatóságának, ahogy ő maga mondta „a törvényhatóságok Benjaminjának” életét. Írásában, tudományos konferenciákon elhangzott rádióelőadásban mindig az önkormányzatok védelmében szólt, s mindig úgy, hogy a pártpolitika nem jelenhet meg a városi közgyűléseken. Mindig Baja volt a példa.

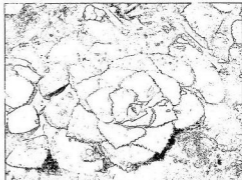
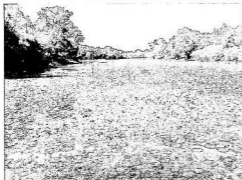
Pedig nem Baja, hanem a jóval tekintélyesebb Szabadka szilította. Munkásságát ismerve elmondhatjuk Baja XX. századi történetének legmeghatározóbb várospolitikusan, a nagy építő, számos iskola, a kórház bővíttője, a bajai köznevelés új úttörőjének – küzde a Szentábrám tér – megvalósítója, a villanyvilágítás létrehozója, a szegényügy empátiuská kezelője ... egyben Baja polgára.

Kassa város főispánja 1938-ban, de lemond megőzítéséről. Budapestben él családjával, innen 1951-ben Nagyváradra, majd Keszthelyre teleptik, pedig ekkor kisebbik lánya Szent-Györgyi Albert felesége. A megpróbáltatások miatt 1956 őszén menekül Magyarországról. Vejenél és lányánál Woods Hole-ban talál új otthonra.

Baja helytörténetírása régi adósságot türeljesíti, hiszen elfeledhik őt. De a város keresi múltját.

Kovács Zita

## Sulyomszőnyeg a szeremlei Duna-ágon



Olyan tömegesen szaporodott el az idén a szeremlei Duna-ágon a sulyom (a növény ismertetését lásd júliusi lapszámunkban), hogy szinte teljes hosszában betakarja a mellékágot a falutól a dunaí torkolatig. Kivétel csak a kompjáró keskeny sávjá jelentett.

Fotó: Glasenhardt Katalin

## A „Fekete kolostor” árnyékában

*Fekete kolostor* a címe Kuncz Aladár ismert regényének, amelyben az első világháború kitörésekor Franciaországban rokkant magyar, osztrák, német stb. állampolgárok internálótábori életét írja le.

Fekete kolostor, vajon mit is jelenthet ez a cím, kérdezheti az olvasó, aki a könyvet kezébe veszi. A cím nem más, mint a franciaországi Noirmoutier magyar fordítása. Magyarizatként hozzátehetjük, hogy Noirmoutier az Atlanti-óceán vendée-i partja mellett fekvő sziget. A sziget fővárosa szintén a Noirmoutier nevet viseli, és az ott található régi városban voltak internálva a központi hatalmak civil állampolgárai, így számos magyar is. Noirmoutier szigete Vendée vármegye része, ma már tulajdonképpen nem is teljesen sziget, mert a kontinenssel kb. 1 km hosszú, magas ívelésű, büszke híd köti össze. Valamikor hajóval, vagy apály idején a Gois nevű gázlón lehetett átkelni a szigetre, de az utóbbi dagály esetén teljesen víz alá kerül, és jaj a vigyázatlan utasnak, akit útközben ér el a gyorsan növekvő tengerár, amelynek még manapság is majdnem minden esztendőben áldozatul esik néhány autó. Szerencsére az utasok számára az út mellett kőből épített menedék dűcsokat létesítettek, ahová veszély esetén felkaspaszkodhatnak.

Vendée vármegye az Atlanti-óceán partján, a Loir folyam torkolatától délre fekszik. A tartomány az 1793. évi terror idején vált nevezetessé, mikor a vendée-i parasztok nemeseikkel élőkön fellázadtak a Konvent túlkapási ellen, és fegyvert fogva védelmezték katolikus hitüket és a királyságot. Vendée címerében a kettős szív még is őrzi a vendée-i Őr-árok jelmondatát: Hűség Isten és a király iránt. Több neves író öröklötte meg művében ezt a polgárháborút, köztük Victor Hugo is az 1793 című regényében. Vendée ma kedvelt nyaralóhely, finom homokú dűnékai kísért és fényesekből övezett kellemes tengerpartja pártját rútkítja egész Európában.

A tengerpart mögött elterülő sík vidék az úgynevezett Múrais (lápvidék) nagy részét csak alig száz éve hódították el a tengerrel. Ez a magyar Alföldre emlékeztető lepos terület, persze kisebb méretekben, ahol elvész a szem a bázamezők, kukoricatáblák, legelők végtelenjében, amelyből csak egy-egy fűcsoport emelkedik ki imitt-amott, kis tanyákat rejtve lombjai árnyékában. A messziségben egy-egy kis falu tornya emelkedik ki az alacsony házak közül. A szemlálomok romos tornyai, mint a múlt idők hátramaradt őrszeméi, őrködnek a vidék csendje felett.

Keleten, a tengerrel túlabb az úgynevezett Bocage (cserjés) dimbes-dombos lankái váltják fel a síkság lapályát. Itt az utakat rendszerint mindkét oldalon magas sövények övezik. Ez a vidék engem a Duna felől lankáira emlékeztet, ezért szerettem meg és nőt a szívemhez. E rövid kitérő után karnyarodjunk vissza a Fekete kolostorhoz, és nézzük meg közelebbről a kolostorból alakult vároddot.

Noirmoutier már az ókorban is lakott terület volt, amiről az ásatások során feltárt emlékek tanúsíthatnak. A rómaiak kolóniájának nyomai szintén megtalálhatók a szigeten. A Fekete Kolostort Kr. u. 674-ben alapította Szent Philbert. A kolostor altéplomja a mai napig épen maradt, s a 18. században épült jelenlegi templom kriptáját képezi.

732-ben a szaracénok végigpusztították a szigetet, és lerombolták a kolostort is. Egy évszázaddal később a normannok



A Fekete kolostor

dúlták fel az újjáépített apátságot. Ezután a kolostort megerősítették, és ez lett a jelenlegi vár elődje, melynek legelsőbb része az úgynevezett donjon (vártorony), amely a 12. században épült a régi apátság helyén. A váruddal körülvett falak később építtek körjeje. A százéves háború folyamán a vár több ízben szenvedett ostromot, előbb az angolok, majd a spanyolok és a hollandok dúlták fel a szigetet és a várat. Mikor Richelieu rendelkezésére Franciaországban lerombolták a várukat, Noirmoutier elkerülte e szomorú sorsot, és egyike azoknak a ritka középkori váraknak, amelyek eredeti formájukban maradtak fent az utókor számára. A vendée-i polgárháború során Noirmoutier többször cserélt gazdát. Charette csapatai meghódították a szigetet a vendée-i hadsereg számára, majd néhány hónap múlva a köztársasági csapatok visszafoglalták. A vár védői, kedvező ígéretek ellenében, felszárták az erődöt. A foglyokat a szomszédos templomba zárták, majd onnan kisebb csoportokban a tengerpartra vezet-

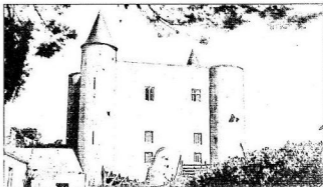


ték, ahol mindet agyonlőtték. A vár előtti téren lőtték agyon d'Elbée tábornokot, a vendéi hadsereg volt fővezérét, aki sebesülten a szigeten keresett menedéket. A forradalmat követő terror idején a várat börtönnek használták, s ugyancsak börtön volt 1871-ben is. 1914-ben, a háború kitörése után a központi hatalmak Franciaországban rekedt civil állampolgárait Noirmoutier várba internálták. 1945-ben német hadifoglyokat zártak be a várba. A háború után rendbe hozták a sok vihart és emberi szenvedést látott épületet, és műzeumnak rendezték be a vár termeiben.

Ez lenne röviden összefoglalva a noirmoutier-i vár története.

Most pedig nézzük meg közelebbről a várat és környékét. Aki olvasta a *Fekete kolostor*-t, az Noirmoutier szigetére érkezve láthatja, hogy ugyanaz a kép tárul szemé elé a sziget déli oldaláról közeledve a város felé, mint hajdan a regény írójának. A város fölé emelkedő négy torony már messziről is érkező szemébe tűnik, és a vár elé érve láthatjuk, hogy a tér megőrizte régi képét. Az épületek és az öreg fák nagy része már ott állott a francia forradalom idején, és tanúja volt a tragikus eseményeknek. A kapu előtt még megvan az öreg kút, ahonnan az internáltak a vizet hortolták. Beépve a vár kapuján, a falakolt ővezett városvaron találjuk magunkat. Körülnézve azt látjuk, hogy az író által megjárott kép némileg változott. Jobb oldalon áll az emeletes épület, míg bal oldalon hiába keressük a földszintes házat, amit Kuncz Aladár könyvében említ. Ugyancsak eltűnt a múltó évekkel az ágas-bogas törzű nyárfá, ami alatt az internáltak ánygokt és pihenést találtak.

A donjon épülete a négy tornyalak éppoly büszkén emelkedik ki a váruddal, mint azt az író leírta. A vár termei és tornyszobái ma nem foglyok lakhelye, hanem gazdag múzeumi gyűjteményt zárnak falak közé. A múzeumban láthatjuk a



könyveken talált régészeti leleteket és a természeti kincseket. A vidék madárvilágát gazdag gyűjtemény mutatja be. A történelmi gyűjtemény a vendéi polgárháború emlékeit tartalmazza, ott láthatjuk azt a karosszékot, amelyben a sebesült d'Elbée tábornokot kivégezték. A gazdag anyagot gyönyörű porcelángyűjtemény egészíti ki.

A kölépcsőkön felefelé folytatva az utat, feljutunk a vár tetejére, ahonnan pompás kilátás tárul elénk, és beláthatjuk nemcsak az egész szigetet, de a kontinens egy részét is. A szigeten valamikor számos sópároló medence volt, ma már ritkák, de azért még látható néhány belőlük. Ott láthatjuk a sötetmelésnek ezt az ősi módszerét. A távolban szélmalomok vitorái tűnnek szemünkbe. A kikötőben számos kis halászhajó ringatózik a tenger vizén, amelyek apály idején a nedves fűvényen bevernek. A város és a vár környéke nem sokat változott, de távolabb fehér nyaralók szíjai keverednek a kis halászházakkal.

A vár mellett emelkedik a templom, amelyről már szóltunk néhány szót. Beépve a kapun, gyönyörködhetünk a színes üvegablakokon beáramló napsugarak játé-

kában, ahogyan azt több mint hetven évvel ezelőtt az író is leírta. A főoltár ma már helyet változtatott, és a hívőkkel szemben foglal helyet. A kékképtényes Szűz Mária-szobor, amiről Kuncz Aladár olyan kedvesen ír, most az egyik mellékhajó oltárát díszíti. A templomból kölépcsőkön a kriptába jutunk, amely még eredeti román stílusú építmény a 7. századból. Ott látni még Szent Philbert apát sírhelyét, de százkofféjárt a barátok a nonnám beütés elől a szőlőföldre menekítették át. A sziget képe természetesen sokat változott, de a mimózerző (Bois de la Chaise) ma is a sziget büszkesége. Különösen februárban, mikor a mimózárik virágznak, számos turista látogatja. Az ott lévő régi villák tanúsítják, hogy Noirmoutier már egy évszázaddal ezelőtt is kedvelt nyaralóhely volt. A most épült villák ezrei pedig azt bizonyítják, hogy az elmúlt évtizedek alatt népszerűsége csak növekedett.

Noirmoutier-nak a magyar irodalomban Kuncz Aladár emelt – talán kissé szomorú – emléket a *Fekete kolostor*-ban. A sziget és a vár történetének írói pedig Kuncz Aladár nevét öröklítették meg műveikben.

Kosztolányi Károly

## 1956-os könyvek, kiadványok

A bajai eseményeket Gergely Ferenc – a III. Béla Gimnázium egykori történelemtanára – foglalta össze tíz éve megjelent *Baja, 1956* című könyvében, amely szerzői magánkiadásban látott napvilágot. (A könyvet a *Bajai Honpolgár* postacímén lehet beszerezni.)

A bajai származású író, Kabdebó Tamás *Minden idők* címmel publikálta először önálló kötetben személyes élményeit a

budapesti eseményekről. Az idén megjelent *Életem* című önéletrajzi könyvében is teljes terjedelmében szerepel forradalmi naplója. (A könyv az Argumentum kiadó gondozásában jelent meg, Baján Góti Lászlónétól – Baja, Tűri István utca 5. – szerzhető be.)

Egy volt bajai gimnazista diák – az Amerikai Egyesült Államokban letelepedett Gugán Márk – 1956-58-as jogászla-

viai légerőlményeit foglalta össze *411 nap* címmel. A mindössze 200 példányban kiadott írást Gugán Istvánénaál – Baja, Derácz utca 23. – kapható.

A bajai költődései Jávor Béla Újratemetés (Nagy Imre és Kádár János) címmel írt háromfelvonásos drámát az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójára, ami a Mundus Kiadónál jelent meg.

Schmidt Antal

## Védendő védtelenek: a réti iszalag

A hazai sík- és dombvidéki mocsárréteken, nedves kaszálókon és üde legelőkön sokfelé, de egy helyen mindig csak kis egyedyszámmal előforduló réti iszalag (*Clematis integrifolia*) könnyen felismerhető, jellegzetesen bőkelő, nyári virágunk. „Nedves réteken, bokrokban, Óbecse (Kov.); Futak (Schnell.); Újgomboson az állomással szemben.” – írta a történelmi Bács-Bodrog vármegyei előfordulásáról Prodná: Gyula zombori tiszta (Bács-Bodrog vármegye főőrje). In: Magyar Botanikai Lapok, XIV. kötet, Budapest, 1915. 220. oldal). Dr. Kevey Balázs és dr. Tóth Imre (*Adatok a hazai Alsó-Duna-ártéri flórához*). In: Kétfelcsé, V. évf. I. füzet, 133. oldal) több, irodalmi adatokban megadott ill. saját megfigyelést írnak le a gemenci előfordulásáról és élőhelyét túlgyorsított szil ligetek szélein jelzik. Steták Dóra összegzésében (*Adatok a Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci Tájegysége flórához*). In: Kétfelcsé, V. évf. I. füzet, 153. oldal) számos, a területet járó szakember adatait és közléseit gyűjtötte össze: leírása szerint városunkhoz legközelebb a Nyéki-Holt-Duna menti nedves réteken és a Pörböllyi-erdő Zsold kaszáló, illetve Pusztarét nevű részein található rá a figyelmes természetjáró.

A boglárkafélék (*Ranunculaceae*) családjába tartozó réti iszalag 30-70 centiméter magasságú évelő növény, amelynek felálló szára lehet magányos, vagy több szár összenőve kis bokrot alkot. Levélai állenszenen ülnek, alakjuk szerint lándzsásak vagy tojásdadok, a fonák oldalán erőteljes erezet

figyelhető meg, és a levélszéllek pillás-szőrűsek. A hajtásúcsban többnyire egyesével bökölő virágok színe a kéktől a sáttőliláig változhat. A jellemzően négy, összehajlva haragszerű hatást keltező lepel hossza elől a 3-5 centiméter. Közöttük a szorosan egymás mellett elhelyezkedő sok porzó és termő összehatásban borotvaparcra hasonlít. Termése fejecskebe tömörült aszmag terméscsoport, amelynek tollas bibeszálán repítő készülék gyamánt szolgál.

Az Európától Nyugat-Ázsiáig megtalálható réti iszalagnak hazánkban több rokona él. A leggyakoribb a nagy szőlőszőlő erdei iszalag (*Clematis vitalba*) előfőző szárá közötti, amely a mezes talajú ligeteket kedveli. Az egy méter magasságot elérő és előfőző tövű egyes vagy felálló iszalag (*Clematis recta*) vágásokban, erdőszéleken él. A bílkőstök, szőlőszőlőket kedvelő kistermetű havasi iszalag (*Clematis alpina*) Magyarországon csak a Zempléni és a Bükkben fordul elő. Kerti virágként használatos az érdeslevelű iszalag (*Clematis x jouziana*), amelyet talajlakóként cserjék szélére vagy közönségtényként nevelve ültetnek.

Az egyes iszalagok több népi elnevezése ismert. Csapody – Priszter: *Magyar növénynevek szótára*, Budapest, 1966. 85. oldal és Hoffmann – Wagner: *Magyarország vörös növényei*, Budapest, 1907. 117. oldal adatainak felhasználásával a réti iszalagot hűvűk réd bérceinek vagy éplevű bérceinek; az erdei iszalag ismeretes bérce, bérceiszalag, fésűvéncik, gergelyug, gyurgyug, juhsza-



A réti iszalag termése

lag, kaszlag, lótorma, ördögörma, semfüsemfa, szőlőkű, vővényiga, vajjúköröm, venike, vénik és venyit elnevezéseken; a havasi iszalag népi nevei pedig havasi bérce, bérce folyandár és berling.

A réti iszalag védett, természetvédelmi értéke 2000 forint.

Dr. Nebojszki László



A réti iszalag virága

## BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján  
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:  
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:  
Bálint Attila, Bánsági Tibor, dr. Dániel József,  
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,  
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,  
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:  
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:  
6500 Baja, Ötványi Imre u. 14.  
Telefon: 79325-599

Fenntartó:  
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:  
OTP Bank Nyrt. Bajai Filialis  
Számlaszám: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:  
Arcular Nyomda Kft.  
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK  
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.